

Sociálně pedagogický odkaz J. J. Rousseaua

Pavel Dvořák

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Pavel DVORÁK**
Osobní číslo: **H108044**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Jean Jacques Rousseau a jeho sociálně pedagogický odkaz**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na život J. J. Rousseau a popis doby, ve které žil
- analýzu jeho díla v kontextu sociální pedagogiky
- jeho sociálně pedagogický odkaz

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Hroncová, J., Emmerová, I., Kraus, B. a kol. K dějinám sociální pedagogiky v Evropě. Ústí nad Labem: UJEP v Ústí nad Labem, 2008.

Rousseau, J. J. Emil, čili, O vychovávání. Pátek: Fr. Bayer, 1889.

Rousseau, J. J. O původu nerovnosti mezi lidmi. Praha: Svoboda, 1949.

Rousseau, J.J. O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva. Praha: Aleš Čeněk, 2002.

Rousseau, J. J. Julie aneb Nová Heloisa. Praha, 1912.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce:

31. ledna 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2013

V Brně dne 31. ledna 2013

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

V Brně
30/8/13

PAVEL DVORÁK
.....
Jméno, příjmení studenta
Dvořák
.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Předkládaná práce si klade za cíl přiblížit osobnost a dílo J. J. Rousseaua v kontextu sociální pedagogiky. Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. V první části je popsána doba, v níž Jean-Jacques Rousseau žil, se zaměřením na poměry ve francouzské společnosti 18. století a charakteristika osvícenství v souvislosti s J. J. Rousseauem. Další kapitola je věnována J. J. Rousseauovi a jeho životu v dětství a dospělosti, ale také tomu, jak byl po své smrti postupně společností přijímán a oceňován. Následující část se zabývá třemi pedagogickými díly J. J. Rousseaua: „Emil čili o výchování“, „O původu nerovnosti mezi lidmi“ a „Vyznání“, přičemž se zaměřuji zejména na „Emila“, kterého považuji za výhradně pedagogické dílo a z tohoto hlediska také za nejdůležitější v této práci. Nakonec je z předchozích kapitol analytickou metodou představen „sociálně pedagogický odkaz“ J. J. Rousseaua.

Klíčová slova:

osvícenství, Jean Jacques Rousseau, Francie, přirozenost, pedagogika, výchova, Emil, Společenská smlouva

ABSTRACT

This thesis is aimed to give us an idea of life and work of Jean-Jacques Rousseau in a socially educational context. It is divided into four main parts. The first part describes the time in which he lived, focusing on conditions in French society in the 18th century and the time of the Enlightenment related to Jean-Jacques Rousseau. The second part deals with his childhood and adult life. Another part deals with his three pedagogical writings: Emile, or On Education, Discourse on the Origin of Inequality and Confessions where I point especially at "Emile", which I believe to be strictly educational work and therefore the most important part of this thesis. Based on analytical method I finally describe the socially educational reference of Jean-Jacques Rousseau.

Keywords:

enlightment, Jean Jacques Rousseau, France, nature, pedagogy, education, Emile, Social Contract

Děkuji panu doc. PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za trpělivost a pomoc, kterou mně poskytl při zpracování této bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 JEAN-JACQUES ROUSSEAU A DOBA, VE KTERÉ ŽIL.....	10
1.1 ROUSSEAU A VELKÁ FRANCOUZSKÁ REVOLUCE.....	10
1.2 ROUSSEAU A OSVÍCENSTVÍ.....	11
2 JEAN-JACQUES ROUSSEAU A JEHO ŽIVOT.....	13
2.1 DĚTSTVÍ A MLÁDÍ.....	14
2.2 DOSPĚLOST.....	15
2.3 ŽIVOT V ANGLII A JOHN LOCKE.....	19
3 ROUSSEAUOVO PEDAGOGICKÉ DÍLO.....	21
3.1 EMIL ČILI O VYCHOVÁNÍ.....	21
3.2 O PŮVODU NEROVNOSTI MEZI LIDMI.....	24
3.3 VYZNÁNÍ A SNY SAMOTÁŘSKÉHO CHODCE.....	26
4 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÝ ODKAZ J. J. ROUSSEAU.....	28
4.1 JEAN-JACQUES ROUSSEAU A „PŘIROZENOST“.....	28
4.2 JEAN-JACQUES ROUSSEAU A „NEGATIVNÍ VÝCHOVA“.....	33
4.3 JEAN-JACQUES ROUSSEAU O VÝCHOVĚ TĚLESNÉ.....	38
4.4 JEAN-JACQUES ROUSSEAU O VÝCHOVĚ ZAMĚŘENÉ NA SMYSLOVÉ VNÍMÁNÍ.....	41
4.5 JEAN-JACQUES ROUSSEAU O MRAVNÍ VÝCHOVĚ.....	44
ZÁVĚR.....	49
SEZNAM LITERATURY:.....	51

ÚVOD

Jako předmět bakalářské práce jsem zvolil téma „Sociálně-pedagogický odkaz Jean-Jacquesa Rousseaua“. Jean-Jacques Rousseau, narozen 2. července 1778 v Ženevě, byl významný francouzský filosof a spisovatel. Tento osvícenský myslitel, jenž nesouhlasil se společenskými konvencemi své doby, velkou měrou ovlivnil svým dílem Velkou francouzskou revoluci i následující vývoj kolektivistických teorií (považován za ideového předchůdce Velké francouzské revoluce). Byl obhájcem rovnosti lidí a ostrým kritikem feudálních vztahů a despotie. Hlavní příčinu politické a společenské nerovnosti viděl v soukromém vlastnictví a spatřoval ve společnosti morální úpadek, jenž člověka díky vzdálení se od své prvotní přirozenosti zkazil.¹ Psal o ideální výchově k přirozenosti a nezkaženosti s cílem vychovat svobodného člověka, neovlivňovaného nátlakem pedagogů (ti by měli respektovat jeho věkové a individuální zvláštnosti a ne jej do čehokoli nutit; doporučuje učení z vlastních zkušeností, nikoli z knih).

Předkládaná práce si klade za cíl představit dílo J. J. Rousseaua v kontextu sociální pedagogiky. Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, jež jsou dále chronologicky členěny. V první části je popsána doba, v níž Jean-Jacques Rousseau žil, se zaměřením na podmínky a poměry v evropské, respektive francouzské společnosti 18. století, dále přiblížení Velké francouzské revoluce a podrobná charakteristika osvícenství v souvislosti s Jean-Jacquesem Rousseauem. Další kapitola je věnována J. J. Rousseauovi a jeho životu v dětství a dospělosti, ale také tomu, zda a nakolik byl po své smrti společností akceptován a hodnocen, a také se zmíním pedagogické myšlenky a názory jeho generačního soupevníka, anglického filozofa Johna Locka.

Další část se zabývá třemi významnými díly J. J. Rousseaua: „Emil čili o výchování“, „O původu nerovnosti mezi lidmi“ a „Vyznání“, přičemž se zaměřuji zejména na „Emila“, kterého považuji za výhradně pedagogické dílo a z tohoto hlediska také za nejdůležitější v této práci. V páté části je z předchozích kapitol analytickou metodou představen „sociálně pedagogický odkaz“ J. J. Rousseaua. Detailně zde analyzuji stěžejní aspekty přirozenosti, ke které chce Rousseau člověka navrátit a principy jeho přístupu

¹ BLECHA, Ivan. Filosofický slovník. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 352.

k tzv. negativní výchově, která se zakládá na respektování dítěte a jeho přirozenosti. V dalších podkapitolách se věnuji tělesné a mravní výchově v podání J. J. Rousseaua.

Pramenů k otázce sociálně pedagogického odkazu J. J. Rousseaua není málo, ale žádná z mnou nalezených a využitých publikací se nevěnuje přímo tomuto konkrétnímu tématu. V práci je čerpáno zejména z primárních publikací J. J. Rousseaua (Emil čili o vychování, Vyznání a O původu nerovnosti mezi lidmi) a dále také z díla Johna Locka „O výchově“. Publikace věnující se J. J. Rousseauovi, jeho životu, dílu, či pedagogickému odkazu jsou například z per R. Rollanda a K. Máchy. Pomocnými zdroji jsou filosofické slovníky nebo studie z francouzského osvícenství.

1 JEAN-JACQUES ROUSSEAU A DOBA, VE KTERÉ ŽIL

Rousseau a Velká francouzská revoluce představují jedno z nejnámějších spojení člověka jako inspirátora či ideového předchůdce a světové události. Rousseau je klasikem politické filosofie a jeho dílo představuje vrchol francouzského osvícenství. Rousseau a jeho myšlenky se tradičně chápanému pojetí osvícenství značně vymykají a ostatní osvícenské myslitele převyšuje ve své všestrannosti, působivosti a originalitě. Svojí kritikou a myšlenkami odhalil nadčasové pravdy o člověku a společnosti, tradiční osvícenství tak významně přesáhnul a předznamenal tím mnohé z toho, co v následujících stoletích stálo v čele historického vývoje.

1.1 Rousseau a Velká francouzská revoluce

Nedlouho po smrti Jean-Jacques Rouseaua došlo ve Francii k dějinné události evropského a následně také světového významu. Velká francouzská revoluce se stala milníkem dějin, který výrazně uspišil příchod nových myšlenkových proudů, postojů a hodnot a na scénu uvedla nový společenský, ekonomický a politický pořádek. Revoluce vyvolala desetiletí válečných vřav otřásajících celou Evropou. Nebyla pouze jednou krátkou událostí, ale naplnila poslední desetiletí osmnáctého století a sestávala se z několika výrazně odlišných fází. Přestože nebyla pouze jednou krátkou událostí, sama o sobě představovala nepochybný společenský, ekonomický i politický pokrok a její obraz je spojen zejména s obdobím krvavé jakobínské tyranie, která její pozitivní historický odkaz do velké míry oslabuje.²

Rousseau jako nepostradatelný ideový předchůdce násilného období Velké francouzské revoluce a jeho koncepty obecné vůle, lidové suverenity a ekonomické rovnosti, měly revolučním radikálům umožnit ovládnout davy a uchvátit moc. Někteří v Rousseauovi vidí myšlenkového otce politického mesianismu a totalitarismu. Svými sugestivními koncepty, které se zaklínaly těmi nejvyššími lidskými hodnotami, měl dodat potřebnou intelektuální výzbroj různým totalitním a autoritářským režimům. Oproti tomu stojí Rousseauův důraz na výchovu a přímou účast lidí v politice, na moderní politickou filosofii. Dle tohoto přístupu je možné Rouseaua považovat za jednoho z hlavních

² Kolektiv autorů. *Dějiny filosofie II. Filosofie XV. – XVIII. století*. Praha: Svoboda, 1952, s. 359-360.

inspirátorů vítězného nástupu demokracie a svobody v devatenáctém a dvacátém století. Jeho myšlenky zůstávají stále inspirativní a to zejména s ohledem na stále častěji se objevující příklady rozčarování z demokracie a rostoucí debaty o nutnosti jejího reformování, tak aby se přizpůsobila společenským změnám i technickému pokroku a byla schopna co nejlépe řešit ty nejnepříjemnější otázky moderní civilizace.³

Rousseau Francii vždy považoval za tak zkaženou, že se nacházela za bodem možné nápravy a k realizaci svých návrhů tedy naprosto nevyhovující. Navíc v jejím průběhu byly porušeny všechny jeho hlavní záruky zachování individuální svobody spočívající v nezastupitelnosti suveréna a jednoznačném rozlišení suveréna a vlády. Ve svém díle nikdy nepočítal s úlohou předvoje, který by byl nadán vědomím toho, co je v zájmu celku a zaklínaje se jím prováděl svoji vlastní politiku. Jeho pojetí ideální politické obce a svobody klade na každého občana velice silné nároky a povinnosti. Svoboda není možná, aniž se na jejím udržování budeme neustále svojí vlastní účastí na veřejných záležitostech podílet a zároveň vedle své vlastní individuální identity budeme budovat také tu pospolitou. Pokud se člověk ponechá sobě samému a současně bude závislý ve svém přežití na druhých, nikdy nemůže dosáhnout svobody. Tu může zaručit jen republika plná občanů, kteří si jsou vědomi křehkosti svého postavení a za účelem jeho posílení jsou ochotni se vzdát určité části své samostatnosti a volnosti. To ovšem neznamená omezení svobody ve prospěch bezpečí. Svoboda je podstatou lidství a člověk se jí nemůže vzdát, aniž by se vzdal své lidskosti. Svoboda znamená jednat podle své vůle, neomezován vůli nikoho jiného. Pravidla podle Rousseaua ve společenském stavu nepředstavují nátlak ani donucení, nejsou nic jiného než to co sami chceme, jsou pouze produktem obecné vůle a skrze ní jsou občané svobodní.⁴

1.2 Rousseau a osvícenství

Mezi vzdělanci byla všeobecná představa mimořádných možností rozumu, toho je ovšem nutno zbavit dosavadních lží a předsudků o člověku i společnosti. Pouze tento přístup mohl vést k žádoucímu, správnému a nezbytnému civilizačnímu pokroku. Rousseau však na základě své teorie lidské přirozenosti viděl, že civilizace je dvousečnou

³ Kolektiv autorů. *Dějiny filosofie II. Filosofie XV. – XVIII. století*. Praha: Svoboda, 1952, s. 359-360.

⁴ Kolektiv autorů. *Dějiny filosofie II. Filosofie XV. – XVIII. století*. Praha: Svoboda, 1952, s. 359-360.

zbraní pokroku, jež mimo pozitiv skýtá také nesmírná a zhoubná nebezpečí. Na základní myšlence nutnosti překonání soudobých feudálních politických, společenských a ideových pořádků se s ostatními osvícenskými mysliteli shodl, také s nimi sdílel základní požadavky lidské svobody, rovnosti a společenské nespravedlnosti. Ovšem na prostředcích nápravy či řešení tohoto stavu se s nimi již neshodl.⁵

Osvícenství vidělo řešení zejména ve vědeckém a technickém pokroku a poznání, jež měly odhalit základní principy a zákonitosti fungování a vývoje přírody a zprostředkovat je lidem a celé společnosti. Toto osvětlení rozumu a růst vzdělanosti všech vrstev měly odstranit všudypřítomně se vyskytující nevědomost, hloupost, zaslepenost a předsudky. Mělo vést k co nejdokonalejšímu uspořádání společnosti a státu. S tímto racionalistickým (a materialistickým) pojetím však Rousseau nesouhlasil. V tomto zbožštění rozumu naopak viděl jednu z příčin dobových neduhů a důraz kladl na lidský cit a poslušnost původní lidské přirozenosti, která je dobrá a zůstává od počátku věku táž. Dle Rousseaua mohl pouze tento přístup vnést do duše člověka smíření se sebou samým a do společnosti klid a mír. Tímto svým pojetím se Rousseau začíná vzdalovat tradičně chápanému osvícenství a otevírá tak dveře nastupujícímu romantismu. Ve svých pracích a myšlenkách předznamenává nástup dvou významných hnutí devatenáctého století: romantismus a nacionalismus). Idea suverenity je základem moderních demokratických zřízení. V jeho politické filosofii se můžeme setkat také s antropologií a sociologií, přispěl také k vývoji lingvistiky. Vydáním Emila „zrevolucionizoval“ pedagogiku a uvedl na scénu žánr autobiografie.⁶

Mezi vzdělanci byla všeobecná představa mimořádných možností rozumu, toho je ovšem nutno zbavit dosavadních lží a předsudků o člověku i společnosti. Dobové myšlení bylo toho názoru, že pouze toto mohlo vést k žádoucímu, nezbytnému a tomu správnému civilizačnímu pokroku. Myslitelé chtěli přeměnit svět tak, aby každý jedinec byl schopen nezávislého a svobodného jednání. Chtěli lidské kontrole podříditi všechny záležitosti přírodního a společenského prostředí, jež předtím lidský život určovaly. Osvícenství

⁵ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 93-97.

⁶ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 97-103.

cháпали jako proces, ve kterém pověřivost a ignorance budou nahrazeny pravdou a věděním.⁷

Osvícenství rozumu a růst vzdělanosti všech vrstev, to byly prvky, které měly pomoci odstranit všudypřítomnou zaslepenost, hloupost, nevědomost, předsudky a vést společnost a stát k co nejlepšímu uspořádání. Rousseau nesouhlasil s tímto pojetím racionality a materialismu, naopak v tomto „zbožštění“ rozumu viděl jednu z příčin dobových neduhů. Kladl důraz zejména na poslušnost původní lidské přirozenosti a lidský cit. Dle Rousseaua pouze tento přístup může vnést do duše člověka smíření se sebou samým a společnosti přivést klid a mír. Tímto svým pojetím otevírá dveře romantismu a vzdaluje se tím tradičně chápanému osvícenství.⁸

2 JEAN-JACQUES ROUSSEAU A JEHO ŽIVOT

Více než u kterýchkoli jiných autorů se u Rousseaua uznává, že klíčem k pochopení jeho díla a myšlenek by mohl být jeho vlastní život. Názorným příkladem podstatné role osobnostních rysů a životních osudů tohoto autora by nám mohl být jeho vztah k ženám, uchopený feministickou interpretací a kritikou jeho díla. Pro Rousseaua byly ženy samostatnou kapitolou jeho života a také díky jeho specifickému vztahu k nim je možné nahlédnout do jeho složité osobnosti. Na rozdíl od mužů považoval ženy za více ukotvené ve fyzickém světě, čímž jim přisuzoval menší intelektuální kapacitu.⁹ Nelze však říci, že slabším pohlavím pohrdal, ale více méně šel k jisté dělbě práce mezi mužem a ženou, kdy jí by měla být určena role pečovatelky o rodinu a domácí krb, čímž by muži umožnila účast na veřejném dění a politice. Jedním z důvodů tohoto myšlenkového směřování byl vliv a moc, které ženám nad muži připisoval. Základním prvkem byl pochopitelně sexuální motiv, díky kterému má žena dle Rousseaua nad mužem přirozenou převahu, symbolizují emoce, vášně, sexualitu a lásku a jako takové představují hrozbu pro obecnou vůli.¹⁰

⁷ Kolektiv autorů. *Dějiny filosofie II. Filosofie XV. – XVIII. století*. Praha: Svoboda, 1952, s. 243-244..

⁸ BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 302-303.

⁹ ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 9-11.

¹⁰ MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno: Petrov, 1992, s. 23-28.

Rousseau všechny tyto své názory zakládá na svých vlastních zkušenostech, představují pro něj jediné možné vyvážení rozdílných mocí mezi pohlavími. Nebyl schopen převzít odpovědnost za své neovladatelné touhy a vášně vůči ženám, ale dával to za vinu právě jim. Svě chování a pocity, že se stává pouhým otrokem, všemožně omlouval.¹¹ Tento pro něj charakteristický rys jeho chování vycházel z jeho egocentrismu. Rozdílně přistupoval ale i k ženám z rozdílných sociálních vrstev a ve svém jednání tak stvrzoval soudobé společenské vztahy, jež zároveň podroboval své kritice.

Je tedy nutné věnovat zásadním událostem jeho života větší pozornost, neboť tyto utvářely jeho charakter a formovaly či ovlivňovaly životní názory. Ty se tak stávají jakýmsi zrcadlem jeho specifické a rozmanité výchovy a dospívání, či doby na pomezí dvou vývojových etap evropské civilizace, kdy jedna se snaží nelítostně oddálit svůj nevyhnutelný zánik a druhá ještě není dostatečně silná na to, aby mohla otěže vlády převzít.

2.1 Dětství a mládí

Jean-Jacques Rousseau se narodil 28. června 1712 v protestantské Ženevě do relativně dobře situované rodiny hodináře a jeho patricijské manželky. Svoji matku, Suzanne Bernard Rousseau, dceru pastora, nestihl poznat, zemřela krátce po jeho narození na komplikace spojené s porodem. Jeho výchovu měl tedy nejdříve na starost jeho otec, Isaac Rousseau, hrdý ženevský občan, který v něm vzbudil lásku k přírodě, vlasti a nadšení pro republikánské ctnosti. Díky jeho sečtelosti a velmi bohaté knihovně své matky získal oblibu v literatuře (nejoblíbenější knihou byly Plútarchovy životopisy slavných mužů Antiky; tyto působivé příběhy o čestných mužích výrazně podněcovaly jeho obrazotvornost a ještě podstatněji v něm upevnily vlastenecké ideály).¹²

Později byl poslán na výchovu se svým bratrancem k jednomu pastorovi, kde zažil svoji asi první opravdu velkou křivdu, když byl křivě obviněn z činu, který nespáchal. Po návratu se naplno projevil rozdíl sociálního postavení mezi ním a jeho bratrancem. Vyučít

¹¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz: výběr z pedagogického díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, s. 130-131..

¹² MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 12-15.

se měl na rytce, ale často se toulal přírodou, a když se jednou vrátil z procházky až po uzavření městské brány, rozhodl se Ženevu opustit.

Ujala se ho v sousedním Savojsku baronka de Warens a pod jejím vlivem konvertoval ke katolické církvi. Tato o dvanáct let starší žena, vzdělaná a velmi půvabná, na něho udělala opravdu velký dojem a nakonec se stala jeho podporovatelkou, přítelkyní a milenkou.¹³

2.2 Dospělost

Na počátku 40. let se plný odhodlání a rozhodnosti dosáhnout slávy vydal do Paříže. Zde se postupně seznámil s výraznými osobnostmi pařížské společnosti a zejména s osvícenskými filozofy. V té době začíná tvůrčí fáze jeho života. Zprvu se věnoval výhradně hudbě, své největší životní vášni. Jeho pokusy prosadit svoji práci Návrh o nových značkách hudebních, které předkládá Akademii, jsou neúspěšné. Následně rozvíří vášně svými teoretickými pracemi o hudbě, v nichž kritizuje francouzštinu jako příliš tvrdou a pro hudbu nevhodnou na rozdíl od italštiny a latiny. Psal divadelní hry, skládal opery a přispěl několika články o hudbě do Encyklopedie.

Jeho životní partnerkou se stala Tereza Levasseurová, prostá pradlena, která neuměla pořádně ani číst, psát a počítat, ačkoliv se jí to Rousseau snažil během let neúspěšně naučit. Během jejich společného soužití mu porodila celkem 5 dětí, které ale všechny odložil za dveře sirotčince, jak se později pomlouvačně vyjádřil Voltaire. Důvody, které Rousseaua k tomuto nezvyklému jednání vedly, se nám snaží podrobně vysvětlit ve Vyznání. Podle něj se jeho dětem dostanou v takové instituci lepších podmínek pro vychování a vzdělání, než by jim on sám tehdy mohl poskytnout, také si stěžoval, že neměl dostatek peněz k jejich řádné výchově. Každopádně však na závěr vyjádřil lítost nad svým dřívějším počínáním.

V roce 1749 se v Dijonu zúčastnil soutěže o nejlepší pojednání na téma: „Přispěl pokrok věd a umění ke zkáze nebo k zušlechtění mravů?“ vypsané Akademií, o níž se dozvěděl cestou k Diderotovi, jenž byl v té době ve vězení. Ve svých pamětech uvádí, že jej ihned po přečtení soutěžní otázky zachvátil pocit náhlého citové vzrušení a inspirace,

¹³ MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 23-28.

během níž si uvědomil zásadu přirozené dobroty lidstva a rozpory a zlořády soudobého společenského systému. Na těchto myšlenkách později staví celé své filosofické dílo. Na otázku dijonské akademie odpovídá ve své rozpravě „O vědách a umění“ (První rozprava) záporně, přesto však získal první cenu a stal se známým. Umění a vzdělanost v souvislosti s lidskou povahou je dle Rousseaua příčinou morálního rozkladu společnosti a pokrok „synonymem zkaženosti“. Svého největšího hudebního úspěchu dosáhl v roce 1752. Opera „Vesnický věštec“ byla napsána italským stylem a uvedena na královském dvoře, kde získal velký obdiv samotného krále a později dokonce i Mozartův. Opera zůstala v repertoáru francouzských divadel až do počátku 19. století. Měl možnost získat královskou penzi a tím tedy i stálý příjem, což však patrně ze strachu ztráty pro něho tak drahého pocitu nezávislosti odmítá, což se v jeho životě ještě několikrát opakuje.¹⁴ V roce 1754 se na čas vrátil do Ženevy a konvertoval zpět ke kalvinismu.

O rok později přichází se svoji Druhou rozpravou, která byla opět reakcí na další soutěž, radikální a originální rozpravou „O původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi“, kde navazuje na své myšlenky z První rozpravy a rozpracovává je. Dle něho žil člověk v přírodním stavu primitivním životem mimo dobro a zlo a byl svobodným a šťastným. Zhoubným se pro člověka stal až postupný vznik společnosti a jejího základního rysu, kterým je dle Rousseaua vlastnictví jako zdroj veškeré špatnosti a zla. Společnost člověka učinila bídným otrokem svých vášní, jež vyplývají z jeho snahy stále se porovnávat s ostatními. Tato rozprava mu sice žádnou cenu nepřinesla, přesto však vzbudila mnohem větší ohlas a zejména nelibost francouzské vlády. Bezprostředně navazuje na tento spis svojí další rozpravou „O politické ekonomii“, kde se zabývá zejména hospodařením státu, jehož úroveň je závislá na kvalitě vlády. I zde mění svůj názor na soukromé vlastnictví. Občanské vlastnictví považuje za základní občanské právo a základ fungující společnosti. Občan svým majetkem odpovídá za plnění svých povinností a zákonů a úkolem státu by měla být především dobrá správa a snaha o rovnoměrné rozdělení bohatství.¹⁵

Paříž opustil v souladu se svým přesvědčením o nutnosti prostého, jednoduchého a dobrého života a v roce 1758 reagoval na článek o Ženevě v Encyklopedii dopisem d'Alambertovi o divadle. D'Alambert se zmiňuje o nutnosti založení stálého divadla, jež

¹⁴ MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 30-37

¹⁵ MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 32-37.

by podporovalo rozvoj kultury a vedlo ke zjemnění mravů. S tím však Rousseau nemohl souhlasit. Divadlo je naopak příčinou úpadku mravů a společenské zkázy, je pouhou scénou pro honosnou přetvářku a úskoky a vyvolává emoce, které nemají se skutečným životem pramálo společného, čímž odvádí pozornost od věcí veřejných. Pro republikánské ctnosti a oddanost vlasti představuje velkou hrozbu.¹⁶ Rousseau v tomto dopise kritizoval také Voltaira, se kterým byl již v dlouhotrvajícím sporu. Voltaire žil poblíž Ženevy, kde velmi často pořádal divadelní představení. Dle Rousseaua může být divadlo prospěšné pouze tam, kde jsou mravy již zkažené a do jisté míry tedy může tuto zkázu omezit (jako příklad uvádí Paříž), ale rozhodně ne v Ženevě, kde dle Rousseaua vládne ctnost a mravnost. Je tedy nemyslitelné, aby divadlo bylo nástrojem výchovy, tím mají být zejména veřejné slavnosti a festivaly, kterých se občané účastní a vzbuzují v nich pocity sounáležitosti a hrdosti. Zde došlo k absolutnímu rozchodu s jeho dosavadními přáteli.

Na pozvání maršála de Luxemburg se uchýlil z důvodu přetrvávajících rozporů s Encyklopedisty na jeho panství, kde prožil šťastné a literárně velmi plodné období. Dokončil svůj román „Julie neboli Nová Heloisa“ a v roce 1762 vydal své neznámější dílo, spis „O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva a také svoji nejrozsáhlejší práci „Emil čili O vychování“, jež se věnuje pedagogice a výchově. Román „Julie neboli Nová Heloisa“ o upřímném a čistém vztahu dvou hlavních hrdinů je společností velmi dobře přijat a stal se bestsellerem osmnáctého století (a oblíbenou knihou i v nejvyšších kruzích). Toto dílo jej učinilo slavným.¹⁷

Jeho další dvě díla se však setkala se zcela odlišným osudem. Spis „O společenské smlouvě“, jenž je rozpracováním jeho dosavadního politicko-filosofického díla, šokoval svým útokem na tehdejší společenské zřízení a absolutistickou formu vlády a upoutal pozornost cenzorů. Hlavní myšlenka, která se line celým dílem, je zásada suverenity lidu založená na obecné vůli a z ní plynoucí nutnost nastolení svobodné občanské společnosti. Pedagogickým románem „Emil čili O vychování“ na sebe přivolala hněv a odsouzení církve i vládnoucích kruhů. Dílo je založené na zákazu a trestu, smyslem výchovy je výchova svobodného člověka a rozvoj jeho přirozeného nadání a talentu, čehož lze docílit jen v přírodě a přímým kontaktem se studovaným materiálem za vedení moudrého,

¹⁶ MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 37-42.

¹⁷ MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 39-44.

vnímavého a vzdělaného vychovatele, jenž zohlední potřeby a zájmy dítěte. Na Rousseaua byl vydán zatykač a kniha byla vzápětí zakázána a následně spálena. Podobné reakce přicházely i z Ženevy, proto byl Rousseau nucen prchnout a rozhořčen se vzdává svého ženevského občanství.¹⁸

Roku 1764 napal „Listy psané z hor“. Reagoval jimi na „Listy psané z venkova“, ve kterých ženevský generální prokurátor obhajoval opatření přijatá proti Rousseauovi. Rousseau ve své reakci kritizuje zneužívání moci a následný úpadek mravů, ke kterému v Ženevě dochází. Zároveň zde vyvrací obvinění proti němu vznesená. Velmi často měnil místo pobytu a na žádost Korsičanů vydal „Nástin ústavy pro Korsiku“. Na svých cestách se setkal s významným anglickým filosofem Davidem Humem, na jehož pozvání odjel roku 1766 do Anglie. Z důvodu neznalosti anglického jazyka byl však nucen žít v ústraní. Křehkost jeho duševního zdraví, která byla značně zkoušena již dříve nucenými útekami i nárůstem jeho kritiků a nepřátel, byla touto situací ještě více zatížena. Výsledkem byly stále častější záchvaty paranoie.¹⁹

V květnu 1767 se vrátil do Francie a začal pracovat na svých pamětech nazvaných „Vyznání“. Byl mu dovolen návrat do Paříže, ovšem pod podmínkou, že nebude vydávat žádné knihy. Pořádal tedy soukromá čtení a psal doplňky ke svým dosavadním pracím. V roce 1771 byl požádán o svá doporučení pro nově vznikající polskou ústavu a vzniklo tak jeho poslední politické dílo „Úvahy o polské ústavě“.

Duševní i fyzické zdraví se mu stále více zhoršovalo. V roce 1776 doplnil své autobiografické dílo pojednáním „Rousseau soudí Jeana-Jacqua“ a započal své práce na poslední knize „Sny samotářského chodce“, které jsou úvahami o charakteru člověka pojaté jako deset procházek přírodou. Rousseau se v této době stále více stranil společnosti, v květnu 1778 odešel na ozvání markýze Girardina na jeho panství Ermonville, kde v červenci téhož roku zemřel. Pohřben byl o dva dny později uprostřed přírody na Ostrově topolů. Po Francouzské revoluci, jejíž ideály byly myšlenkami Rousseaua silně ovlivněny (více viz kapitola 2.2), byly jeho ostatky při velkolepém

¹⁸ MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 39-44.

¹⁹ BLECHA, Ivan. Filosofický slovník. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 302-303.

ceremoniálu přemístěny do Panteonu. Byl prohlášen za nesmrtelného předchůdce revoluce a jednoho z největších vychovatelů lidstva.²⁰

2.3 Život v Anglii a John Locke

John Locke je právem považován za významného filosofa, politologa, lékaře i ekonoma 17. Století, jenž svým dílem osvícenství významně ovlivnil. *„Rozumové poznání u Locka hraje odvozenou roli (jak se odborně říká, je ve vztahu ke zkušenosti aposteriorní). Locke proslul tvrzení: Nic není v rozumu, co nebylo dříve ve smyslech, jakož i obrazem rozumu jako čisté desky (tabula rasa), do níž se teprve dodatečně obtiskují dojmy, procházející naší empirií. Útočil tím na opačnou představu odpůrců empirismu. Teprve nahlížením smyslových dojmů vytváří rozum ideje, a to dvojnásobným způsobem. Z vlastního smyslového vnímání a z vnitřního vnímání. Všechny takto jednoduše konstituované ideje jsou podle Locka vyvolány kvalitami vnějších věcí.“²¹* Dalšími činnostmi rozumu z jednoduchých idejí vytváříme ideje složené. Následným hledáním jejich vazeb, tříděním a vyvozováním se utváří celkové lidské poznání.

Velmi známé je Lockovo pojetí společenské smlouvy, vyjádřené především v jeho spise „Druhé pojednání o vládě“. Lockovy pedagogické názory jsou obsaženy zejména ve spise „O výchově“. Ze samotného spisu vyplývá, že vznikla na základě korespondence s přítelem Edvardem Clarkem, ve které mu Locke radí s výchovou syna, „mladého gentlemana“. Fakt, že Locke zde mluví o výchově „mladého gentlemana“ odráží situaci, ve které se nacházelo školství v Anglii v 17. století.²² Vzdělání bylo nejvíc přístupné dětem z vyšších tříd, které mohly navštěvovat soukromou školu či mít domácího učitele, později studovat střední školu latinskou a poté univerzitu. Pro chudší třídy existovaly školy písařské a charitativní, ačkoli většinou se beztak pouze vyučily některému z řemesel. Dalšími díly, v nichž se Locke dotýká výchovy, jsou jeho poznámky, které původně nebyly určeny k publikaci, ale přesto však byly vydány Lordem Kingem v roce 1829, který je zahrnul do stati „O studiu“ ve svém díle „Lockův životopis“, a dále „Rady pro vedení

²⁰ MÁCHA, Karel. Jean-Jacques Rousseau. Brno: Petrov, 1992, s. 42-49.

²¹ BLECHA, Ivan. Filosofie. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004, s. 13-14.

²² BLECHA, Ivan. Filosofický slovník. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 240.

mladého gentlemana“ z roku 1697 a z hlediska pedagogiky je velmi zajímavý spis „Prvky přírodní filosofie“, v němž Locke vysvětluje novou Newtonovou filosofii.

Problematice vztahu mezi rodičem a dítětem se Locke věnuje ve „Dvou pojednáních o vládě“, přičemž v prvním kriticky reaguje na dílo od Roberta Filmera „Patriarcha“. Locke v první řadě vyvrací Filmerovy argumenty na podporu absolutního monarchy a ve druhém pojednání pak vykládá svoje vlastní pojetí teorie státu a moci. Filmer dokládá nárok na neomezenou a absolutní moc tzv. „otcovskou autoritou“, započatou již Adamem a od té doby se přenášející z vladaře na vladaře.²³ Otcovská autorita dává jeho nositeli neomezená práva nad svými dětmi, respektive poddanými. Tento argument Locke vyvrací a zároveň vysvětluje svůj názor na roli otce a matky. Upozorňuje na fakt, že již samotný termín „otcovská autorita“ je zavádějící, neboť zcela opomíjí nezanedbatelný podíl matky. Pro obhájce absolutismu však přisouzení autority pouze jednomu z rodičů mělo svá opodstatnění, neboť by myslitelé jen těžko mohli tento argument použít, týkal-li by se hned dvou přirozených vládců. Locke svůj pohled dokládá také úryvky z Bible, která hovoří o nutnosti úcty k oběma rodičům. Poté již Locke hovoří jen o rodičovské moci, která však zdaleka není mocí absolutní.²⁴ Moc, kterou rodiče nad svými dětmi mají, vychází z přirozené nevypěstlosti dětí, s jakou přicházejí na svět. Svoboda je dle Locka propojená s rozumem a podřízeností zákonu rozumu. S touto podřízeností se však děti nerodí, ale musí k ní dojít vývojem. Proto nejsou svobodné hned po narození, ale jsou pod nadvládou rodičů, a to až do té doby, dokud nebudou schopny používat svůj vlastní rozum. V tomto období je povinností rodičů je vést, vychovávat a pečovat o ně.

Aby dítě bylo jednou schopné nechat se správně vést svým vlastním rozumem a nenechat se unášet jen svými žádostmi, musí se nejprve naučit podřídit rozumu cizímu. Když dítě dospěje, tato prvotní přísnost se mění v lásku a přátelství.²⁵ S dětmi se musí zacházet jako s rozumnými bytostmi, projevovat mu svoji důvěru, zajímat se o jeho názory a respektovat je. Pouze tak je možné docílit toho, že i dítě bude respektovat a ctít své rodiče. Cílem výchovy dle Locka je dát dětem dobré základy, naučit je ovládat své žádosti a umět se podřídit rozumu. Je tedy nutné je začít vychovávat hned od samého začátku, tedy

²³ BLECHA, Ivan. Filosofický slovník. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 240.

²⁴ Kolektiv autorů. *Dějiny filosofie II. Filosofie XV. – XVIII. století*. Praha: Svoboda, 1952, s. 244-250.

²⁵ LOCKE, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 96-101.

v době, kdy jsou tvárné a poddajné.²⁶ „Velkou chybou, kterou jsem pozoroval u některých lidí při výchově dětí, bylo, že jí nevěnovali dost péče v pravý čas. Že duch nebyl podržován kázni a podrobován rozumu hned zpočátku, kdy je nejcitlivější a dá se nejsnáze ovlivnit.“²⁷

Lockova nauka o výchově má pět podob: mravní, tělesná, rozumová, pracovní a výchova k prozíravosti. Estetickou Locke velmi podceňoval, na což měl pravděpodobně vliv jeho původ a velmi puritánská výchova. „Tanec dodává chlapcům nejen ladné pohyby, ale především mužné vystupování a náležitou sebedůvěru“²⁸, ale naopak hudební výchova, která je jistě spojena s tancem, je u Locka až na posledním místě. Odsuzuje skládání veršů.

Oproti tomu velký důraz klade na mravní výchovu, kterou klade i před výchovu ve smyslu pouhého získávání vědomostí. Rodiče a vychovatelé by se měli plně soustředit na to, aby z dítěte vychovali člověka, jemuž nechybí „ušlechtilost mysli“, bude ctít nejen své rodiče a vychovatele, ale i všechny ostatní lidi. Měli by dítěti vnuknout víru a lásku v Boha, která je základem vši ušlechtilosti. Také by je měli učit lásce k pravdě a upřímnosti, a aby děti uměli poslouchat svůj rozum a přemýšlet o svém jednání.²⁹

3 ROUSSEAUOVO PEDAGOGICKÉ DÍLO

3.1 Emil čili o výchování

Rousseau si pro svůj výklad výchovy stanovil dva ideály – ideálního chovance Emila a ideálního vychovatele. Takováto idealizace je pro Rousseaua příhodná, i když vyvolávala velké emoce u odborné veřejnosti. Oldřich Sýkora tento jeho přístup komentuje ve svém díle „J.J. Rousseau a jeho Nová Heloisa“: „Výchova Emila je výlučná, aristokratická, nehodí se za všeobecné pravidlo; předpokládá hocha obdařeného dobrými náklonnostmi.“ Rousseau nechává Emila projít všemi stupni, kterými si prošlo lidstvo v průběhu svého vývoje a neposkytuje mu žádné výhody, plynoucí ze získaných poznatků minulých pokolení. Rousseau vylučuje vliv působení rodičů, protože se domnívá,

²⁶ LOCKE, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 78.

²⁷ LOCKE, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 95.

²⁸ LOCKE, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 208.

²⁹ LOCKE, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 20-209.

že dítě začíná používat rozum teprve až po dvanáctém roce svého věku. K tomuto svému cíli si Rousseau vytvořil vychovatele, dle Oldřicha Sýkory až „nemožně altruistického“.³⁰

Emil je ideálním dítětem, které disponuje přirozenými předpoklady, nezasaženými civilizací a jejím vlivem a může tak žít v naprostém souladu s přírodou a tedy i přirozeností. Ideální chovanec by dle Rousseaua měl být z vyšší společnosti, protože chudoba činí lidi obyčejnými, tudíž se snáze stanou sami člověkem, kdežto vychovat přirozeného člověka z dítěte ze vznešeného stavu bude velkým úspěchem. Emil je však sirotkem, takže je zcela závislý na svém vychovateli od samého počátku bez vlivu kohokoli jiného. Chovanec i učitel by spolu měli být v neustálém spojení, jakmile ve chvíli, kdy ucítí, že se rozdělují, v ten okamžik jsou si již cizími. Žák se na své vychovatele dívá jen jako na břímě, kterého se chce zbavit a tato jejich touha je oboustranná. A protože mezi nimi nikdy není skutečné a pravé pouto, vychovatel tak má „málo bedlivosti“ a Emil „málo učenlivosti“.³¹

Ideální chovanec, tedy Emil, je zdravý a fyzicky slušně vyvinutý, protože tělesná síla dle Rousseaua zajišťuje, že dítě je silné také psychicky („z dětí slabých tělem se stávají tyrani slabí duchem“³²). Ideální dítě svoji svobodu užívá výhradně kvůli určitému prospěchu, není vrtošivé a vždy poslechne svého učitele bez výhrad a rád. Rozum začne přirozeně užívat až v době k tomu určené (dle Rousseaua až po 12. roce svého věku).

Za ideálního vychovatele považuje Rousseau otce, který by si však měl být tohoto svého poslání vědom a vážit si ho. Neexistuje nic, co by otce této povinnosti mohlo zbavit a přesto, jak se Rousseau pozastavuje nad situací tehdejší společnosti, movití otcové svým dětem platí služby vychovatelů, kteří se však stávají spíše sluhy nežli učiteli. Právě z tohoto důvodu, tedy aby nedošlo k rozporu s přirozeností lidského vychování, stává se Rousseau vychovatelem sirotka Emila (je tedy i jeho otcem). Vychovatele označuje za vznešenou bytost a říká, že abychom mohli vychovat člověka, musíme být nejdříve otci a

³⁰ SÝKORA, Oldřich. *J. J. Rousseau a jeho Nová Heloisa*. Praha: Josef Pelcl, 1912, s. 43.

³¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 68.

³² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz: výbor z pedagogického díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, s. 52-54.

„více než muži“. Vychovatelská práce je dle Rousseaua vznešené poslání, nikoli činnost, za kterou by měly být pobírány peníze.³³

Podmínkou správné výchovy je však také řádná vzdělávání samotného vychovatele. Rousseau sám však neočekává, že ve společnosti takového člověka najde. Předpokládejme však, že by se takový našel. Jaký by měl být? Rousseau říká, že velmi mladý, (aby byl sám skoro ještě dítě), ale zároveň měl tolik rozumu jako dospělý moudrý muž. Pouze tak lze dle Rousseaua udržet myšlenku pospolitosti mezi ním a dítětem, protože dítě si staršího člověka sice váží, ale lásku k němu necítí. Ideální vychovatel by nikdy neměl vychovávat víc jedinců. Zde popisuje Rousseau jakýsi začarovaný kruh, protože dobrý vychovatel zakusí veškeré nesnáze ve výchově a nebude se chtít znovu ponořit do dalšího pro něj nepříliš pohodlného období. Kdežto vychovatel neúspěšný by o to podruhé ani neměl usilovat, a to i v případě, že by se cítil být poučený.

Mezi vychovatelem a učitelem Rousseau nespatřuje rozdíl, stejně tak jako mezi chovancem a žákem. „*Činite rozdíl mezi učitelem a vychovatelem: jiná to pošetilost. Zda činite rozdíl také mezi žákem a chovancem? Děti mají býti vyučovány vědě jen jedině; a ta věda jest znalost povinností lidských.*“³⁴ Pro Rousseaua není výchova snadným posláním. Problémy spatřuje zejména v samotných lidech a v civilizované společnosti. Překážky však nevidí jako nepřemožitelné, protože pokud vychovatel chce a je to v jeho silách a možnostech (a ideální vychovatel nikdy nechce něco, co není v jeho silách), musí se mu podařit alespoň z části vychovat svého svěřence po vzoru Emila. Rousseau ukazuje cíl, kterými bychom si měli stanovit, a neříká, že ho musíme dosáhnout, ale můžeme se k němu alespoň přiblížit.³⁵

Dále však také upozorňuje, že tyto ideály chovance Emila a jeho vychovatele nemohou sloužit jako návod pro lidi, kteří nejsou „dobrymi“, tedy žijí například v chudém nebo bohatém stavu. Dle Rousseaua jsou okolnosti a situace, které přirozenost mění a tím i lidi jim příslušné utvářejí v dobré, či zlé.³⁶ Z toho důvodu přikládá ke svému výkladu výchovy část, v níž dává instrukce skutečným lidem. Rousseau sám se stylizuje do

³³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz: výběr z pedagogického díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, s. 52-54.

³⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 67.

³⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 123.

³⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 434.

bohatého muže, který se však od ostatních liší svojí přichylností k vášním a něžnostem (nikoli hrdému a zhýralému životu). Jeho postava vychovatele nachází útočiště v přírodě, kde se pokouší srovnat s myšlenkou, že co ho stvořilo, to mu také přivedí rozkoš. Příroda se mu stává rádkyní a vzorem. Ve svých rozmarech by vždy dal přednost jí, „*ve svém vkusu radil bych se vždycky s ní, z pokrmu volil bych si vždycky nejraději ty, jichž nejlepší koření působí ona a které jdou nejmenším počtem rukou až na náš stůl*“³⁷. Dále rozvádí své myšlenky v otázkách služebnictva, kdy říká, že sluhy by vůbec neměl (nebo jen pár), protože nejlépe se dokážeme obsloužit sami a teprve pokud nám na to síly nestačí, může přijít na řadu sluha. Obydlím by mu byl celý svět, jinak by si připadal uvězněný (žít v jednom místě, v jednom paláci). Svým bohatstvím by prospíval svému okolí, chodil by obyčejně oblečen, vždy v souladu s daným stavem. Rousseau přiznává, že peníze mu byly spíš na obtíž než k užitku (musel je v něco proměnit, ale vše, po čem toužil, si za peníze koupit nemohl. Protože ženy, které se nechají koupit za peníze, pro něho ztrácejí své kouzlo a navíc by ani nebyl jejich služeb schopen využít.³⁸

Rousseau se snaží ve svém díle předložit prototyp člověka ze společnosti a ukázat na jeho příkladu možnosti, jak se vrátit k přirozenému stavu nebo se k němu alespoň částečně přiblížit. Opomíjí zde však aspekt společenského člověka, jenž je z velké části již oproštěn od veškeré přirozenosti, protože nebyl negativně vychováván. Rousseau sice ukazuje další možnost znovunavrácení se k přírodě, ale nepřekládá cestu, jíž by se vymanil z idealizace.³⁹

3.2 O původu nerovnosti mezi lidmi

Ve své „Rozpravě o příčinách a původu nerovnosti mezi lidmi“ Rousseau ztotožňuje přirozeného člověka s divochem, který nemá nic společného s civilizací. Ten je podle něj bytostným individualistou. Žije sám pro sebe a nikoho dalšího nepotřebuje, využívá přírodního bohatství, pomocí něhož uspokojuje všechny své žádosti, které pociťuje a které se omezují v podstatě na základní tělesné potřeby: potravu, odpočinek a páření. Vše, co

³⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 435.

³⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 45.

³⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz: výbor z pedagogického díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, s. 52-54.

potřebuje, má po ruce a nic víc nepožaduje.⁴⁰ Nemá potřebu měnit svět jen proto, aby byl spokojený. Jediným zlem je pro něj bolest a hlad, nikoli však smrt, „protože zvíře nikdy neví, co je to umřít. Znalost smrti a její hrůzy je jedním z prvních zisků, kterého člověk dosáhl tím, že se vzdálil od svého zvířecího stavu.“⁴¹ Jeho tělo i povaha jsou drsným životem pod širým nebem zoceleny a dosahují nejvyšší síly, jíž je člověk schopen. Z toho důvodu divoch nepotřebuje pomoc žádných nástrojů. Sama příroda se stará o sílu lidského druhu tím, že nechává přežít pouze silné jedince. Přirozený člověk necítí potřebu stýkat se s ostatními příslušníky svého druhu, kromě příležitostného páření, které ale nezakládá žádné trvalé svazky. Nikdo od nikoho nic nepotřebuje a od nikoho nic nečeká ani nežádá.⁴²

Divoch nezná práci, jež by ho stavěla do protikladu k přírodě, ani reflexi, jež by ho stavěla do protikladu k sobě samému a k ostatním. Zvědavost či předvídavost také nezná a prožívá tedy pouze neustálý pocit vlastního bytí, nerušený ničím zvnějšku, žije v proudu bezprostřednosti, kdy se nic nestaví mezi něj a svět. Využívá výhradně svých smyslů, které nejsou rušeny přemýšlením a souzením, nerozlišuje dobré a zlé a tím vlastní bezprostřední pravdu. Stejně je tomu dle Rousseaua i u dětí, dokud nezačnou přemýšlet. Každý žije soběstačně a ke svému okolí má vztah bezprostřední dokonalé vyváženosti a právě tato harmonie mezi člověkem a jeho prostředím je pro Rousseaua podstatná. Jen v ní může člověk nalézt opravdové spontánní štěstí.⁴³

Divoch je přirozeně dobrý, protože následuje pouze své přirozené pocity: lásku k sobě, jež vede všechny živočichy k péči o zachování sebe sama; soucit, který v přírodním stavu nahrazuje zákony, mravy a ctnost, protože ho nikdo nemůže neposlechnout (a z něhož se pak ve společnosti rodí všechny ostatní lidské ctnosti). To, že nepoužívá rozum a jen pozoruje a pociťuje, je dle Rousseaua jeho největším štěstím. To vše je dáno přírodou, protože jestliže nás předurčila ke zdraví, přemýšlení je proti přírodě a člověk, který uvažuje, je „zvrhlé zvíře“. Užívání rozumu s sebou totiž přináší také nebezpečí jeho zneužívání ke škodě ostatních. Divoši nejsou zlí, protože nejsou aktivní, v jejich klidu jim nic nechybí a neznají hřích. Neznalost nectností je pro divocha mnohem přínosnější.

⁴⁰ ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 37-41.

⁴¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 94.

⁴² ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 37-41.

⁴³ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 113-116.

Konflikty jsou hned vyřešeny, protože neexistuje společnost, před níž by člověk mohl ztratit tvář, a tak nevytvářejí žádnou hanbu, nenávist, ani nároky na pomstu. V tomto stavu existují mezi lidmi pouze přirozené nerovnosti fyzické, které ale v řídkých stycích mezi nimi nemají prakticky žádný význam. Člověk je ve své bezprostřednosti a samotě šťastný, přestože by se mohlo zdát, že jeho jednotvárný život musí být nudný. Tak tomu ale není, protože štěstí spočívá zejména v absenci žádosti.⁴⁴

Celá „Rozprava o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi“ nenechává nikoho na pochybách, který způsob existence považuje Rousseau za přirozený. Je to život, k němuž člověka stvořila sama příroda, a to ke šťastné a klidné soběstačnosti v osamění (toto jeho pojetí je zcela protikladné přesvědčení jeho současníků, podle nichž byl člověk stvořen pro život ve společnosti). Pouze v tomto stavu, pro nějž byl člověk stvořen, může být člověk spokojený. Sociabilitu tedy Rousseau vůbec nepovažuje za vlastnost člověku přirozeně danou. Příroda podle něj člověka (stejně jako zvířata) dostatečně vybavila a předurčila pro to, aby žil osaměle a soběstačně: „v každém živočichu vidím jen geniální stroj, kterému příroda dala smysly, aby se sám uváděl v chod a aby se do jisté míry uchránil před vším, co ho může zničit nebo poškodit“⁴⁵. Při porovnání doby, kterou člověk strávil jako osamělý divoch, a doby, po kterou žije ve skupinách, zjišťujeme, jak málo se příroda snažila lidi sblížit společnými potřebami a přispěla tak k snadnějšímu užívání řeči. Je téměř nemožné si představit, proč by v tom primitivním stavu člověk potřeboval pomoci od druhého víc, než „opice nebo vlk potřebují sobě rovných“⁴⁶. Dokládá to i poněkud bizarním příkladem dítěte, jež bylo nalezeno nedaleko Hesse v roce 1344, „kde je živil vlni, a které pak řeklo u dvora prince Jindřicha, že kdyby záleželo jen na něm, raději by se vrátilo k vlkům, než aby žilo mezi lidmi“⁴⁷.

3.3 Vyznání a Sny samotářského chodce

Zvláštní obraz individuality poskytují autorova díla „Vyznání a „Sny samotářského chodce“, neboť jde o knihy autobiografické a Rousseau v nich odhaluje vlastní osobnost.

⁴⁴ ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 37-42.

⁴⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 92.

⁴⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 102-103.

⁴⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 146-147.

Hlavním motivem k tvorbě „Vyznání“ byla především snaha vyvrátit všechny pomluvy, jež o něm ve společnosti kolovaly, a prostřednictvím veřejného upřímného odhalení celého svého života dosáhnout odčinění svých chyb a zároveň i zadostiučinění od svých současníků. A i v těchto dílech lze spatřovat Rousseauovi pedagogické odkazy.⁴⁸

„Vyznání“ jsou unikátním dílem, což si uvědomoval už sám autor. „*Uvidíte lidskou podobiznu vykreslenou přesně podle skutečnosti a docela pravdivě, jedinou, která existuje a pravděpodobně bude kdy existovat.*“⁴⁹ Vlastní paměti mu umožnily přenést ideál přirozeného člověka na konkrétní úroveň. Stal se jím on sám a prostřednictvím upřímného a ničím nezkresleného popisu všech hnutí vlastní duše zprostředkoval všem čtenářům opravdový obraz lidské přirozenosti. Ve svém životním běhu objevoval vnitřní logiku a doklad pro svůj filosofický názor, tedy že člověk je od přírody dobrý a kazí jej až společnost. Byl přesvědčen, že také on se narodil dobrý a přes všechny svoje poklesky a omyly znovu usilovným hledáním našel pravdu a dosáhl toho, že v něm zvítězila přirozenost. Ve „Vyznáních“ na své osobnosti dokázal pravdivost svého učení. Sleduje zde život své citlivé duše, protože si nevybavuje vzpomínky v podobě fakt, ale sledu pocitů. Obraz, který díky této metodě o sobě podává, je ukázkou mimořádně upřímného a přesvědčivého sebeodhalení. Odsuzuje své četné chyby a poklesky, zároveň se ale nechává unášet svým pyšným sebevědomím a několikrát o sobě prohlašuje, že je nejlepším z lidí, protože on jako jediný prohlédl pravdu o skryté lidské přirozenosti a jediný byl schopen se k ní vrátit.⁵⁰

„Sny samotářského chodce“ jsou autorovo posledním dílem, které začal psát roku 1776 a ukončila je až jeho smrt o dva roky později. Jedná se o soubor myšlenek a pocitů, které provázely jeho procházky po okolí Paříže, kde na sklonku života opět pobýval. Rousseau zde rozvíjí učení o individuálním štěstí, jež člověk může najít jen sám v sobě. Po mnoha zklamáních přišel na to, že mezi lidmi štěstí nenajde. Rozhodl se raději, že je bude hledat sám v sobě a vynucená samota způsobená pronásledováním mu tento úkol usnadnila, protože mu nedala jinou možnost než přimknout se k sobě samému. Vydal se

⁴⁸ ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 147-151.

⁴⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 17.

⁵⁰ ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 147-151.

tedy cestou studování své vlastní podstaty, aby lépe pochopil sebe sama a všeobecně i lidskou přirozenost a aby se mu lépe žilo, na rozdíl od filosofů, „kteří studovali lidskou podstatu, aby o ní mohli učeně promlouvat, ne proto, aby poznali sami sebe, a pracovali pro poučení ostatních, ne však proto, aby se osvětili uvnitř“⁵¹. V odloučení od společnosti nakonec našel největší štěstí a svobodu, jíž je člověk schopen dosáhnout. Dokonalé štěstí totiž pochází přímo z nás, když se radujeme jen a pouze z pocitu vlastního bytí, a dokud tento stav trvá, „postačujeme si sami sobě jako Bůh“⁵². Toto štěstí není kaleno ničím zvenčí, čímž Rousseau opět dokládá důležitost jednoty člověka se sebou samým. Uspokojení a mír tak člověk nachází v oproštění se od všech vnějších vjemů, kdy už od nikoho nic nečeká a zaměří se jen na sebe. Ani když se chce zbavit smutku, nesmí utíkat od sebe k ostatním lidem či věcem, ale naopak se ještě více přimknout k sobě samému a jen v sobě hledat lék. V osamění člověk dosahuje opravdové svobody, protože nemusí nic, co nechce.⁵³ „Nikdy jsem si nemyslel, že by svoboda člověka spočívala v tom, že si bude dělat, co chce, nýbrž právě v tom, že nikdy nebude dělat, co nechce, a takovou svobodu jsem vždycky vyžadoval, často jsem ji dodržoval, a nejvíce jí své současníky pobuřoval.“⁵⁴

4 SOCIÁLNĚ PEDAGOGICKÝ ODKAZ J. J. ROUSSEAU

4.1 Jean-Jacques Rousseau a „přirozenost“

V podstatě celou Rousseauovou filosofií se line myšlenka přirozenosti člověka. Tato přirozenost je ovšem pouze jakýmsi ideálem, protože tehdejší společenské poměry byly specifické spíše civilizační „nepřirozeností“. On však předpokládá, že tento ideál je od přírody uložen v každém z nás, že lidé se v tomto stavu nacházeli a v něm také byli šťastní. Pro Rousseaua je přirozeností všechno, co pochází z přírody a je původní.⁵⁵

⁵¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Praha: K+D Svoboda, 2002, s. 42.

⁵² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Praha: K+D Svoboda, 2002, s. 91.

⁵³ ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 47-49.

⁵⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Praha: K+D Svoboda, 2002, s. 108.

⁵⁵ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenth, 2004, s. 488.

Dosavadní vědění o člověku Rousseau kritizuje, protože věda a znalosti odsunuly poznávání sebe sama jako člověka do pozadí.⁵⁶ Mnohem krutější však dle Rousseaua byl fakt, že tento pokrok se víc a víc vzdaloval od tzv. „primitivního stavu“ a čím víc se společnost novým znalostem a vědě přizpůsobuje, tím víc si znemožňujeme dosáhnout té nejdůležitější „znalosti“ a tím, že pomocí věd a pokroku člověka studujeme, stáváme se tak nezpůsobitelnými jej skutečně poznat.⁵⁷ V každé společnosti, která se tomuto přirozenému stavu vzdaluje, by se měla stanovit výchozí úmluva, která sice nezajistí přirozenou rovnost, ale fyzickou nerovnost nahrazuje mravní a legitimní rovností (fyzická nerovnost pochází od přírody). Všichni se tedy stáváme rovnými dohodou a podle práva, ale silou a nadáním se lišíme. Ve společnosti se setkáváme také s mravní nebo politickou nerovností neslučitelnou s přirozeným stavem. Tyto druhy nerovností mezi lidmi existuje na základě konvence zajišťující výsady jedněch na úkor těch druhých. Stalo se tedy dle Rousseaua to, že příroda ustoupila zákonům.⁵⁸

Vedle nerovnosti mravní hovoří Rousseau také o nerovnosti přirozené nebo tělesné, jež vychází ze samotných přírodních zákonů, takže je součástí přirozeného stavu. Jsou tím myšleny rozdíly tělesné, duševní a věkové. V přirozeném stavu může žít takový člověk, který nemá civilizovaností potlačováno své lidství. *„Zbavím-li bytost takto vytvořenou všech nepřirozených darů, jež jistě získala, a všech umělých schopností, kterých dosáhla jen dlouhým vývojem, slovem, považují-li ji za takovou, jaká asi vyšla z rukou přírody, spatřím živočicha slabšího než jedni, méně obratného než druzí, ale celkem stvořeného nejvýhodněji ze všech.“*⁵⁹

Od přírody je člověk silným, bojovným, nebojácným. Je-li to dáno okolnostmi, je fyzicky vybaven k životu v přírodě, a to proto, že jeho jedinou péčí je sebezachování, které člověk realizuje fyzickou činností. Tělesná aktivita je jedním z nepřirozenějších prvků divocha, který žije nahý a jeho potřeby nejsou přesahující sílu ani vášně. Ve společnosti se však stává slabým, změkčilým a tyto slabosti spočívají v převyšování potřeb nad silou.⁶⁰

⁵⁶ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 488.

⁵⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 77.

⁵⁸ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 488-489.

⁵⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 86.

⁶⁰ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 489.

K přirozenosti člověka patří svoboda (ta se svým nenaplněním vztahuje zároveň i ke zvířatům). V každém živočichovi Rousseau vidí tzv. „geniální stroj“, jehož aktivity spočívají v dobrovolném nebo instinktivním chování. Zvíře poslouchá výhradně přírodu. Nemůže ani jednat jinak. Člověk cítí, co příroda říká, ale rozhodnutí je na něm samém, má svobodu rozhodování. Přirozený svobodný člověk však vždy volí cestu, která je v souladu s přírodou. Skutečně svobodný jedinec chce pouze to, co může a dělá jen ty věci, které se mu činí radost.⁶¹ V přirozeném stavu nabývá svoboda smyslu libovůle. Ve společnosti se setkáváme s pojmem „právní svoboda“, předpokládajícím vzdání se nepodmíněné přirozené svobody a podřízení se zákonu, se kterým jednotlivec přinejmenším souhlasil.⁶²

Nejstarší přirozenou společnost vidí Rousseau v instituci rodiny. Děti zůstávají s rodiči po tu dobu, kdy jsou na nich závislí z hlediska vlastní sebezáchovy. Poté vzájemná povinnost mezi nimi končí. Žijí-li spolu přesto i dál, toto soužití již postrádá přirozenost. Základem společnosti a státu je rodina, ale člověk ve společnosti ztrácí svobodu, a přesto, že se narodil jako svobodný, „všude je v okovech.“⁶³ Chovat se svobodně společnost člověku nedovoluje, svou přirozenou svobodu musel vyměnit za svobodu občanskou. Absolutním protikladem svobody je v rámci společnosti otroctví, protože tato forma života v podrobení se někomu druhému naprosto odporuje lidské přirozenosti, protože omezuje svobodu člověka a uspokojení jeho potřeb a vášní.⁶⁴

Společně s potřebami, vášněmi a rozumem jde schopnost sebezdokonalování. Lidské přirozenosti je dle Rousseaua také zdokonalování nejen jednotlivých individualit, ale také z hlediska celé éry lidství. Přirozený člověk žil sám, ne ve společenství, nepotřeboval tedy k dorozumívání nic víc, než co mu bylo přírodou dáno (instinktivně vydávaný křik). Ale se rozvojem myšlení se začala výrazně utvářet i řeč, která měla uspokojovat potřeby lidí. Dle Rousseaua vznikla artikulace hlasu díky abstraktnímu myšlení.⁶⁵ Spojitost mezi hlasem a abstraktní věcí byla dána dohodou, Rousseau však nacházel přirozenou řeč i ve společnosti jeho doby. Viděl ji v dětské „řeči“. Konkrétně v komunikačním prostředku, který děti používají, než se naučí při mluvení správně

⁶¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili O výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 110..

⁶² VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 104-108.

⁶³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 217.

⁶⁴ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenth, 2004, s. 490-491.

⁶⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 102.

artikulovat. Takováto to řeč je zvukná a srozumitelná, přestože postrádá správnou artikulaci.⁶⁶ Dle Rousseaua nás používání našeho „umělého“ jazyka odvádí od této přirozené dětské řeči, proto Rousseau doporučuje poznávat dětské chování a mluvu, protože právě tato řeč je přirozená. Potřeba umělého (nepřirozeného) jazyka pro fungování mezi lidmi dokazuje, že od přírody nejsme stvořeni ke společenskému životu.⁶⁷

Přirozený člověk se stará primárně jen o sebe a má velmi skromné potřeby, které jsou však pro život naprosto dostačující. Mohlo by se zdát, že zde neplatí žádné morální zásady, tudíž ani žádné ctnosti nebo nectnosti. Rousseau se zabýval názorem Hobbesa, který říká, že člověk je od přírody zlým, že je zlé silné dítě. V tomto místě si však Hobbes protiřečí a dostává se do slepé uličky, kdy si jeho názory navzájem odporují: člověk je zlým, pokud je slabým. I když se tedy může zdát, že díky této nevědomosti neexistují ctnosti, tak Rousseau člověku přirozenému přisuzuje soucit jako jedinou přirozenou ctnost. Soucit totiž stojí před veškerým uvažováním, je to přirozená reakce na bolest nebo neštěstí druhého. V tomto přirozeném citu nachází Rousseau původ konání dobra a ne zla.⁶⁸

Dobro a zlo nebo štěstí a neštěstí však nejsou nikdy bezvýhradní. K tomuto Rousseau dodává, že nešťastnějším je dle něho ten člověk, který má nejméně soužení a naopak nejubožejším ten, kdo zažívá nejméně radostí.⁶⁹ Fakt, že soucítíme s druhým, tedy přirozeně odporuje tomu, být zlým. Soucit je zahalen několika záhadami. Tou první je soucit pouze k člověku, jenž je bídňější nežli my. Druhá je soucit jen tehdy, může-li dané trápení potkat i nás. Poslední zásadou je případ, kdy intenzita soucitu neodpovídá míře neštěstí, ale emocím a citům trpícího. Kontrastem přirozeného ctnostného soucitu je přirozená vášně nebo také nectnost, tedy láska, a to především sebeláska. Ta vychází z rozumu. Společnost založená výhradně na sebelásce je společností sobeckou. Přirozený člověk je od přírody vybaven sebeláskou i soucitem, takže jedno usměřňuje druhé a naopak, a tyto emoce jsou v harmonii. Rousseau takto uvažuje o sebelásce v „Rozpravě“. V „Emilovi“ si ale částečně v této tezi odporuje. Říká zde totiž, že sebeláska je primární přirozenou vášní, z níž se následně rozvinuly vášně další. Tyto přeměny nejsou však dle Rousseaua prospěšné ani žádoucí, protože se tím modifikuje jejich původní objekt a tím

⁶⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 82.

⁶⁷ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 491.

⁶⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 104.

⁶⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 105.

jdou proti svému původu a svému účelu. Sebeláska je buď potlačována soucitem, nebo je přirozeně přiměřená, takže ji není třeba ničím usměrňovat.⁷⁰

Rousseau však hovoří ještě o jedné vášni, která je prudká, bouřlivá a je jedna. Vášni, která čelí veškerému nebezpečí a boří všechny překážky. Vášeň, která je ve své zuřivosti schopna zničit lidstvo, přestože je předurčena k jejímu zachování. Lze ji usměrňovat zákony, ale bohužel ani ty na ni nestačí. Touto vášní je láska. Ta k divochovi patří, ale ne však celá. Láska je rozdělená na stránku fyzickou a morální. Divoch pociťuje tělesnou lásku, která je postavena na spojení muže a ženy, ale morální láska je mu cizí, protože je to cit umělý a vzniklý ve společnosti.⁷¹ Divoch, který miloval tělesně, ale ne morálně, byl vyvarován krutým sporům a výbušnému temperamentu, který má velké zastoupení v lásce uměle vzniklé. Pro divocha tedy byla přirozeností láska tělesná.

Je-li přirozenost člověka spatřována spíše v tělesné aktivitě, aktivita psychická bude v pozadí. Divoch sice myslet uměl, měl rozum a také ho využíval, ale výhradně k dosažení cílů, které mu přirozenost velí, tedy k sebezachování, zdokonalování a dosahování štěstí. V tomto ohledu je řeč o rozumu přirozeném. Rozum sloužící k jiným účelům a následující jiné než přirozené cíle, je nepřirozený. A právě tento rozum je příčinou lidské zvrácenosti skrze umění a vědu, protože „*dokud naše způsoby neopracovalo umění a nenaučilo naše vášně hovořit strojenou řečí, byli jsme mravů neotesaných, leč přirozených, a rozdílnost chován ohlašovala na první pohled rozdílnost povahy.*“⁷²

Vztahy mezi mravností, vědou a ctnostmi je přímo úměrný. Nakolik se zvyšuje instituce umění a vědy, tak hluboko padá lidská mravnost. Rousseau neztrácuje rozum pomáhající člověku svojí přirozeností, ale staví se proti lidské honbě za věděním, která je důvodem nepřirozeného rozumu a je nevhodná pro přirozeného divocha. Opakem vědy je neznalost, která je prostředkem ke štěstí a mravnosti. Zvrácené mravy, otroctví a luxus, jsou důsledkem a trestem pro společnost snažící se ošálit přírodu a za pomoci „nesprávného“ rozumu se osvobodit od přirozených zákonitostí přírody, která nám dala přirozený rozum a všechny své kroky tvoření sebe sama nechala bez vysvětlení nebo je

⁷⁰ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 493.

⁷¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 108.

⁷² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 109.

skryla.⁷³ Dle Rousseaua zde příroda není proto, aby ji člověk mohl podrobovat svému poznání. Je pouze součástí člověka a naopak. Rousseau si uvědomuje, jak tato slova mohou být pro lidstvo ponižující, nakonec však dochází ke smíření s tezí, že věda bude vést k ctnosti, budou-li ji dělat silní muži, jejichž genialita a perspektiva nebude ničím překonána, a pokud bude společně se ctností, šlechetností a autoritou pracovat pro lidské dobro. Ostatní lidé, kteří tyto vlastnosti pozbývají, by měli zůstat v ústraní, pouze tehdy mohou být šťastnými.⁷⁴

Výstižná charakteristika společnosti je vlastnictví. Dle Rousseaua však prisouzení nějaké původně společné věci jako „mé a ne nikoho jiného“ je s přirozeným stavem neslučitelné. Příroda je tvořena mnoha věcmi, které zde jsou k uspokojování našich potřeb. Proto divoch využíval přírodu ke svým účelům tak, jak mu to dovolila. Avšak ve chvíli, kdy se poprvé člověk rozhodl přisvojit si pozemek a prohlásit ho za svůj majetek, byla započata společnost, již vévodí stav občanský a přirozenost je tak zavržena. *„Kolika zločinů, válek, vražd, by bylo lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat toho podvodníka. Jste ztraceni, jestliže zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému.“*⁷⁵

4.2 Jean-Jacques Rousseau a „negativní výchova“

Jak jsem již zmínil v předchozí kapitole, člověk je dle Rousseaua od přírody přirozený, přičemž tato jeho přirozenost se dá nejnáze ovlivnit v dětském věku. Ve svých dílech rozvíjí myšlenku probouzet a udržovat v dítěti tuto přirozenost, čímž se postupem času změní i civilizovaná společnost v přirozený stav. Rousseauovi myšlenky byly ovlivněny jeho životem, který měl pravděpodobně také vliv na jeho další ideu o demoralizovaných lidech, kteří jsou produktem civilizované společnosti. Zároveň však označuje za společností zkaženou osobu i sám sebe. Sám sebe v díle o Emilovi stylizoval do ideálního vychovatele, což je však možné pouze za předpokladu, že i on prošel ideální výchovou. Jeho dětství bylo zasaženo ztrátou matky ihned po narození, tudíž postrádal mateřskou lásku, což je ten správný směr k ideální výchově. Byl ještě dítě, když se poprvé

⁷³ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 493.

⁷⁴ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 494.

⁷⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 115.

setkal s křivdami a nespravedlností vyrůstající ze společností a lidí jemu blízkých. Ve Vyznání popisuje útrapy, které mu nachystaly první prožitky křivdy. Popisuje zde, že již od dětství byl člověkem vždy ovládaným hlasem rozumu, sám sebe označuje za dítě, s nímž se vždy jednalo slušně a laskavě, a které nemělo ani potuchy o nespravedlnosti. A nyní se poprvé setkává s tak strašným příkořím a navíc od lidí, které velmi miluje a ctí.⁷⁶ Dítě v takové situaci musí zažívat obrovský zvrát představ a následně poučeno chybami, jichž se na něm ostatní dopustili a jejichž motorem byl později i Rousseau sám, přichází s kritikou zažité výchovy a následně i jakýmsi návodem, jak lidi přivést zpět k blaženosti, která je právě v přirozenosti. Odtud pramení jeho přesvědčení, že jedinci, jejichž přirozenost je sama o sobě vždy dobrá, se negativně mohou rozvíjet pouze pod vlivem okolností a zodpovědnými za špatný vývoj jednotlivců jsou zejména společenské poměry. Na základě těchto svých domněnek píše román „Emil čili o vychování“, tedy jakýsi recept na to, jak v dítěti prohloubit jeho přirozenost.

Tehdejší výchovný přístup Rousseau kritizuje zejména pro jeho prostředky, pomocí nichž se snaží dojít k cíli, který se v průběhu lidství v podstatě příliš nemění – společnost chce z dětí vychovat úspěšné dospělé lidi. Dle Rousseaua však těmito prostředky není možné vychovat přirozeného člověka. „*Jest podivno, že od té doby, co se zabývá lidstvo vychováváním dětí, nenalezl se žádný jiný prostředek k jejich vedení než řevnivost, žárlivost, zášť, lakota, podlý strach, nejnebezpečnější to vlastnosti, které pronikají duši nejrychleji a nejspíše ji mohou zkazit dřív, ještě než tělo se ustálilo.*“⁷⁷ Jak však Rousseau přiznává ve svém díle Vyznání, i on užíval nesprávných nástrojů během výchovy dvou chlapců u pana de Mably. Říká, že vůči nim uměl využít pouze tři nástrojů, které jsou však ve výchově vůči dětem naprosto neúčinnými a hlavně velmi často zhoubnými. Těmito nástroji byly rozum, cit a hněv.⁷⁸ Avšak dětství by nemělo být přípravou na dospělost, ale obdobím veselosti a hravosti. Dle Miroslava Cipry Rousseau v dítěti nespátřuje jakousi miniaturu dospělého člověka. Dítě je pro něj specifickým člověkem s rozlišnými potřebami, který je způsobilý žít v souladu s přírodou a umí vhodně užívat nabytých

⁷⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 30.

⁷⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 119.

⁷⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 230.

přirozených vlastností.⁷⁹ Člověk je vzděláván třemi způsoby, tedy přírodou samotnou, věcmi kolem sebe a lidmi. Pouze v případě, že se všichni tito „učitelé“ orientují ke stejnému cíli, jedná se o ideální výchovu a člověk je vychován řádně a v souladu s přirozeností. Přírodu je nutné respektovat a žít v souladu s ní (nelze se vymanit z její výchovy), výchovu věcmi můžeme z části ovlivnit, výchova lidmi je však pouze na nás samotných, tu jedinou může lidstvo ovlivňovat a tou jedinou by lidé měli směřovat ke shodě.

Rousseau navrhuje tzv. negativní výchovu, tedy výchovu respektující přirozený vývoj dítěte. Ta by měla být užívána především od dvanáctého roku dítěte. Jedná se v podstatě o pravý opak tehdejší běžné výchovy, která od útlého věku učí děti věci, na které ještě nejsou samy připravené. Hlavními zásadami negativní výchovy jsou vyvarovat se pravidel, dítě si pravidlo musí stanovit samo. Dále je nutné aplikovat výchovu bez trestů, protože dítě neví, co to znamená chybovat. A poslední zásadou je nikdy se nenechat prosit o odpuštění, jelikož dítě Vás nemůže nikdy urazit, a to z důvodu absence mravnosti při svých činech, kdy zkrátka nemůže udělat něco, co by bylo nemravným a zasloužilo by si pokárání.⁸⁰ Dítě, které je sám o sobě přirozeností samou, není schopno chovat se nemorálně, protože mravnost mu není přirozeně dána. Jestliže dítě udělá něco špatného, není to proto, že by chtělo, ale proto, že nedokázalo a neumělo předvídat následky. Podle zásady se děti učí vlastní zkušeností, trest by tedy pouze potlačoval jeho přirozené a správné učení. Trest Rousseau označuje jako nepřirozený efekt nějakého skutku, který může výchovu dítěte nepřirozeně ovlivnit.

Rousseau sice hovoří o výchově, do níž se nemá zasahovat a má se nechat plynout v souladu s přírodou, ale neznamená to nechat dítě napospas libovůli. Svoboda by mu měla být dána skrze vychovatelovu prozíravost vůči rizikům. Radí nechat dítěti svobodu pohybu, ale zároveň upozorňuje na vychovatelovu povinnost uklidit všechny předměty, které by mohly dítěti jakkoli ublížit nebo mařit jeho přirozený vývoj, jenž nevyžaduje nic víc, než je v přírodě. V období prvních dvanácti let dětský rozum dřímá, nyní se tedy musíme striktně vyvarovat předpojatosti, klamům a omylům, které se díky absenci rozumu

⁷⁹ CIPRO, Miroslav. *Prameny výchovy II. Encyklopedický soubor statí o předních pedagogických myslitelích a reformátorech*. Praha: Miroslav Cipro vlastním nákladem, 1991.

⁸⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 120.

v dítěti usadí a to pak s nimi žije po celý život. Dítě bychom neměli poučovat o pravdě, o ctnostech a morálce jako takové. Dítě by v tomto období mělo být vedeno výhradně přirozenými potřebami a jeho činy by se tak měly odvíjet výhradně od vlastní zkušenosti. Další zásadou negativní výchovy je potom pozorování dítěte. Ještě než se učitel (vychovatel, rodič, společnost) rozhodne říct dítěti první slovo, měl by důsledně sledovat a seznámit se s jeho zvláštními schopnosti a dovednostmi, tyto dál rozvíjet tak, aby proces výchovy nebyl v rozporu s přírodou a proti dětské přirozenosti.⁸¹

Rousseauovi teze vychází z myšlenky, že výchova by měla být zbavena vlivů civilizace a společnosti, které představují zlo. Za ideální místo vhodné k ideální výchově považuje přírodu (venkov). Města jsou pro výchovu nevhodná právě pro společenské poměry, znečištěné prostředí a vlastně kvůli samotné podstatě města, která je v rozporu s přirozeným stavem. A přestože jsou neblahé účinky města pro dítě naprosto zřejmé, přesto ženy jezdí své potomky rodit právě sem. Dle Rousseaua však výchova začíná již samotným narozením, proto dítě, jež se narodilo ve městě, již od svého narození „pluje proti proudu přírody“. Venkov sice také nese úskalí, ale pokud je výchova dobře užita dle Rousseauem daných zásad, i tato úskalí budou na výchovu dítěte pozitivní vliv. „*Nepravosti venkovanů nepokryté a hrubé hodí se více k tomu, aby odstrašily, nežli aby sváděly, nepřinášeli-li to žádného užitku, napodobiti je.*“⁸² Na venkově je čisté prostředí a dítě má zde zdravou stravu a ze strany učitele odpovídající výchovu adekvátní potřebám a přírodě. Po odchodu z města na venkov s paní de Warens, jí Rousseau řekl, že v jejich domě bydlí štěstí a nevinnost a pokud existuje místo, kde najdou oba tyto aspekty, nemůžou přeci hledat jinde.⁸³

Učitel (vychovatel) by se měl při výchově vyvarovat zvyku, neboť ten není ani v přírodě, není tedy přirozený. Dítěti je možné ponechat jediný zvyk, a to zvyk nepřijímat žádný zvyk.⁸⁴ Dítě by nemělo být překvapeno, děje-li se cokoli jinak než je obvyklé. Činí to z něj zhýčkaného jedince a tupí jeho smysly. Chovanec by si naopak měl zvykat na pestrou škálu předmětů, hezkých i nehezkých zvířat a neměl by se bát nových a neznámých věcí. Každý vychovatel si musí stanovit určité cíle, co chce dítě naučit

⁸¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 119-122.

⁸² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 124.

⁸³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 196.

⁸⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 80.

vzhledem k jeho přirozenému vývoji. Na základě toho je nutné vystavovat dítě konkrétním okolnostem, díky kterým zakusí jak příjemné tak i nepříjemné situace a pozná tím pozitivní i negativní pocity a dojmy. Tímto se sice naruší určitá nahodilost situace, výchovně však své cíle splňuje (a v podstatě i prostředky, neboť dítě jedná samo na základě své přirozenosti). Chovanec tím získá zkušenost, jež mu následně pomáhá vyvarovat se nepříjemnému a vyhledávat přínosné (a příjemné). Tuto Rousseauovu metodu označuje O. Sýkora za experimentální a ve své knize ji podrobuje kritice (její kladné důsledky pro výchovu neoceňuje). Metoda dle Sýkory není příliš snadná a hlavně příjemná, a to pro vychovatele, ale ani pro dítě, které sice není nijak rozmazlováno, ale: „*Když například rozbije svévolně okno, nechá se to úmyslně tak, aby ulovenou rýmou dostal lekci. Vůbec postrádáme naprosto něžnosti – je cítit, že Rousseau nepoznal nikdy sám mateřské lásky.*“⁸⁵

Primárně je dítě vychováváno přírodou a vychovatel by měl s touto přirozenou výchovou být v souladu a jen ji podporovat, nikoli jít proti ní. Přirozeně člověk od přírody vyžaduje pouze to, nač má sílu. Ovšem díky špatné výchově lidmi plodí vláda sebelásku, která se zvykem utužuje a potřeby nahrazuje rozmar, čímž v dítěti začnou klíčit první náznaky předsudků a samolibosti.⁸⁶ Zásady výchovy tedy spočívají v respektování přírody, která funguje v bezvládí, proto i dítěti by měla být dopřána pravá svoboda, kdy se bude moci řídit svojí vůlí a potřeby vyplynou k němu samému, nikoli k člověku druhému. Dítě se tak naučí chtít a mít vše jen dle svých přirozených sil. Nebude strádat, neboť tužby a přání nebudou přesahovat jeho potřeby a schopnosti uspokojovat je.

Ve chvíli, kdy dítě již není vychováváno výhradně přírodou, je nutné, aby vychovatel, učitel, rodič, šel v šlépějích přírody a cesta výchovy zůstala stejná. Jeho úkolem je podporovat dítě po stránce fyzické a pomáhat, aby sílilo, a po stránce duševní, aby nabývalo rozumu. Dále je jeho povinností skutečná pomoc při rozhodování mezi potřebným a zbytným, tedy zamezení dětskému rozmaru a vést ho výhradně k efektivitě a užitečnosti.⁸⁷ Posláním učitele je bedlivé sledování dítěte a přírody. Vychovatel musí poznat, které potřeby vycházejí z přírodních zákonů a které nikoli (jsou tedy rozmary).

⁸⁵ SÝKORA, Oldřich. *J. J. Rousseau a jeho Nová Heloisa*. Praha: Josef Pelcl, 1912, s. 41-42.

⁸⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 86.

⁸⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 86.

Pokud by nerozlišil, co je přirozené a co ne, dítěti by bylo umožněno jednat dle své libovůle, nikoli dle přirozené svobody a vychovatel by tím v podstatě zapříčinil postupnou transformaci přirozeného dítěte v dítě nepřirozené.⁸⁸

4.3 Jean-Jacques Rousseau o výchově tělesné

Hlavním principem negativní výchovy je respektování přirozenosti dítěte. Nejedná se však o zanedbávání, nýbrž naopak o daleko pečlivější a cílevědomé utváření dítěte v souladu s přírodou. S tělesnou výchovou se začíná již v prvních letech věku dítěte. Je třeba mu dát volnost, aby se mohlo svobodně pohybovat a není nutné jej přehnaně ochraňovat, protože se musí naučit, že svět kolem něj není zcela bezpečný a nástrahy života si musí zakusit samo.⁸⁹ Rousseau říká, že „*myslíme pouze na to, abychom dítě uchránili*“⁹⁰. To však nestačí, musíme ho také učit, aby se dokázalo ochránit samo a bylo schopné snášet rány osudu. Úkolem vychovatele je ukázat dítěti svět jako celek, v dobrém ale i ve zlém, v lehkém ale i těžkém, nemůžeme si myslet, že tím, že dítě ochraňujeme, mu pomáháme. Naopak. Vychováme z něj zhýčkanou osobnost a jeho vrozené tělesné předpoklady se nebudou dále rozvíjet a nebudou tak připraveny na život (pozn.: tehdejší výchova spočívala právě v takovémto ochraňování, kdy například dítě již od narození balili do zavinovačky a dítěti, jež se narodilo volné a svobodné je záhy tímto odebráno to jediné „přirozené“, jež mu bylo přírodou naděleno a je svázáno a položeno do postýlky. Příroda dítěti velí hýbat rukama i nohama, ale to je mu znemožněno tímto „ochranitelským zabalením“).⁹¹

Rousseau tento zažitý přístup kritizuje a označuje jej za pouhý odraz lenosti matek, neboť při ponechání volnosti a svobody dítěti je nutné jej neustále hlídat a kontrolovat, zda je vše v pořádku, kdežto „*je-li však dobře svázáno, hodí se do kouta a nedbá se více na jeho křik*“⁹². Takto omezované děti zažívají první negativní pocit, jako je bolest, ovšem bolest nepatří mezi přirozené první pocity, a tak se dítě od samého počátku života setkává s nepřirozeností a je mu vnucováno přizpůsobení se společenskému životu a jeho normám.

⁸⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 86.

⁸⁹ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-130.

⁹⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 56.

⁹¹ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-130.

⁹² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 57.

Svůj názor obhajuje tím, že v oblastech, kde společnost není svázána takovouto přehnanou opatrností, tedy nechává dětem větší volnost a svobodu, žijí lidé silnější a větší. Nemůže-li totiž dítě užívat a trénovat svoji fyzickou sílu, ochabuje a slábne. Rousseau apeluje na svobodu a volnost v průběhu výchovy, a to ve smyslu zbytečného svazování dítěte oblékáním do spousty vrstev oblečení: „*Údy těla rostoucího musí mít v šatech dosti volnosti, nic nemá překážeti jejich pohybu, ani jejich vzrůstu; nic nemá býti příliš úzkého, nic, co by svíralo tělo, nic těsného.*“⁹³ A dodává, že i dospělému jedinci bylo francouzské všední oblečení (v té době) spíše na obtíž, než aby prospívalo. Pro tehdejší zavedené principy výchovy bylo oblečení omezující dítěti pohyb typické, zajistilo se tím, že dítě bylo klidnější, nemělo žádné zvláštní potřeby, sedělo a příliš se neprojevovalo. To však dle Rousseaua vedlo k celkovému chřadnutí těla a většímu riziku vzniku nemocí.⁹⁴

V kojeneckém období je nutné dbát na dostatečnou stravu, aby kojeneček dobře prospíval. Rousseau však upozorňuje, že i mléko pocházející přímo z přírody, tedy od kojné, může mít nepřírozené následky. V té době bylo ve společnosti zvykem, že si matka pro své dítě najímala kojnou, což samotné je proti přírodě, protože kvantita mléka od kojné není odpovídající aktuálním potřebám kojence. Tělesnost i psychika musí být v souladu, je tedy nutné, aby kojná měla uspokojivé a dobré mléko a zároveň byla dobrým člověkem. Protože pokud by byla mlsná a nestřídmá, její mléko by se brzy zkazilo. Byla-li by však zlá a nedbalá, co by se pak mohlo stát dítěti jí svěřenému, který se nemůže nijak hájit ani si stěžovat?⁹⁵ Takové dítě si nutně nemusí osvojit tyto špatné vlastnosti, ale musí je strpět. Snášet cokoli nepřírozeného je opět proti přírodě, proti svobodě a přirozenosti.

Pro fyzický růst je důležité také prostředí, v němž dítě vyrůstá. Zde je opět zopakována idea venkova, jakožto nejvhodnějšího prostředí pro výchovu, v tomto případě z důvodu čerstvého a zdravého ovzduší. Čerstvý venkovský vzduch, nezatížený městskými nepřírozenými problémy, nás vede k přirozenosti, formuje naše tělo i mysl, aniž bychom si to uvědomovali. Dále se opět zmiňuje o nepříznivém vlivu městské morálky na výchovu dítěte, čímž zdůrazňuje důvod, proč by děti měly být vychovávány na venkově, v přírodě.⁹⁶

⁹³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 161.

⁹⁴ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-130.

⁹⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 73.

⁹⁶ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-130.

Jelikož jsou děti celý den v pohybu, je nutný dostatek spánku a odpočinku, při kterém mohou načerpat energii na další den. Přirozené je spát v noci: „*jest to tedy zajisté zvyk velmi zdravý, se sluncem jíti spát a se sluncem vstávati*“⁹⁷. Rousseau však neopomíjí aspekt společenství (nejen u dospělých, ale i u dětí), kdy dřív nebo později musí člověk postoupit velkou část své přirozené svobody a přijmout svobodu občanskou (a již nemůže spát dle libosti), a v takovýchto případech radí nenechat dítě navyknout si na pravidelný dlouhý noční spánek (vychovatel jej musí z této tendence zakotvit ve zvyku vytrhnout). Jak je již zmíněno v kapitole o negativní výchově, zvyk je pro výchovu nežádoucí. Dítě je tedy nutné naučit spát i na nepohodlném lůžku, aby mu nikdy žádná postel nepřišla špatná nebo nedostačující. Cílem tohoto Rousseauova modelu je, aby dítě mohlo žít třeba „*na ledech islandských nebo na palčivých skalách maltanských*“⁹⁸. Pouze dítě, kterému i neobvyklosti přijdou obvyklé, nepříjemnosti mu nebudou nepříjemné, bude vychováno dobře a ideálně pro jakékoli místo našeho světa.⁹⁹

Dítě, kterému dopřejeme svobodný pohyb, bude užívat svoji sílu a pracovat, takové dítě se stane silným a schopným fyzicky i rozumově. Fyzická činnost je tedy nejdůležitějším prvkem tělesné výchovy. Rousseau také upozorňuje na mylnou domněnku tehdejší doby, že tělesný cvik škodí duševním schopnostem, jako by obě tyto aktivity nemusely být jít ruku v ruce a nemusela řídit jedna druhou.¹⁰⁰ Vyzdvihuje svůj ideál divocha, jenž díky trénování svého těla nemůže spadnout do pohodlnosti, dělá vše ze své vlastní vůle a přemýšlí nad možnými důsledky svých činů, zvyšuje i svůj intelekt. Ve svém díle Emil čili o vychování pak uvádí jako kontrast „divocha“ venkovana, který sice pracuje, nikoli však ze své vlastní vůle, neuvědoměle a výhradně dle zvyklostí. Venkovan tedy svůj rozum vyměnil za zvyk a poslušnost. Cílem vychovatele je vštípit dítěti chuť pracovat, probudit jeho zvědavost po různých předmětech a následně mu ukázat, k čemu může využívat své ruce a nástroje.¹⁰¹

⁹⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 165.

⁹⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 56.

⁹⁹ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-131.

¹⁰⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o vychování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 151.

¹⁰¹ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-130.

4.4 Jean-Jacques Rousseau o výchově zaměřené na smyslové vnímání

K tomu, aby dítě mohlo vykonávat jakoukoli fyzickou činnost, musí cvičit své smysly a údy, které jsou nástroji našeho ducha. Smysly mu umožňují přirozeně poznávat a analyzovat sebe i své okolí. Mohou je osahávat, vidět, slyšet, vnímat věci kolem sebe. Díky smyslům dítě poznává svět kolem sebe a zjišťuje, jaké místo v něm zaujímá. Jedinec tak postupně dělá své první přirozené pohyby, aby mohl být konfrontován se vším, co jej obklopuje, aby poznával a zkoumal v jednotlivých předmětech jeho pozorování všechny vlastnosti (zpozorovatelné smysly). Toto jeho první „studium“ je jakýmsi druhem „experimentální fyziky“ vztahující se k jeho sebezachování, a od které se však „spekulativním“ studováním odvracíme ještě dříve, než poznáme své skutečné postavení „v tomto slzavém údolí.“¹⁰²

Ve svém díle „*Emil čili o výchování*“ dále Rousseau přichází se svojí myšlenkou o empirickém poznávání. Dítě by mělo poznávat svět ze své zkušenosti, nikoli ze zkušenosti druhých (ta by mu měla být odepřena). Úplně první poznání o věcech by mělo přicházet pomocí smyslů, nikoli z knih nebo úst jiného člověka (např. vychovatele). Nemělo by být zatěžováno věcmi, na které ještě nemá dostatečné rozumové schopnosti, nebo se s nimi doposud osobně nesetkalo. Jedině takové poznání (tedy empirické) může dále aplikovat do dalších situací (které již bude schopné předvídat nebo bude vědět, jak je řešit). Je nutné dítěti dovolit své smysly dostatečně využívat, na což Rousseau ve svých dílech apeluje, protože v tehdejší době bylo zvykem spíše smysly potlačovat, nekladl se na ně příliš velký důraz. A dodává, že až do věku dvou nebo tří let není dítě schopné cítit ani rozlišovat libé nebo nelibé pachy.¹⁰³ (dle Rousseaua dítě v tomto věku ještě nemá čich dostatečně vyvinutý). Z tohoto důvodu je dítě lhostejné vůči jednotlivým pachům a Rousseau jej připodobňuje k některým zvířatům.¹⁰⁴

Prvním smyslem, který je nám dán od přírody, a to nezávisle na naší vůli, je dle Rousseaua hmat, který je součástí celého našeho těla, nelze se od něj tedy nikterak oprostit. Tělo vnímá v každíčkém okamžiku a každíčkou částičku, jež se ho jakkoli dotýká. Kůže nám tak poskytuje nepřetržitý smyslový vjem. Lepšího vjemu lze docílit dodržováním

¹⁰² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 160.

¹⁰³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 160.

¹⁰⁴ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-131.

zásady o minimálním odívání. Opět lze nalézt v díle „Emil čili o výchování“, kde chovanec Emil chodí bos. Zde se Rousseau zmiňuje o slepcích, jejichž hmatové smysly jsou, i přes absenci zraku (nebo spíše právě díky ní), mnohem dokonalejší. Zamýšlí se nad výchovou, kdy dítě vedeme k poznávání hmatem nejen ve dne, kdy je díky zraku ve velké výhodě, ale i v noci, kdy je na své hmatové schopnosti zcela odkázán. „*Kolik známostí, kterých nabýváme zrakem, můžeme si zjednat hmatem, ba i když ani ničeho se nedotýkáme.*“¹⁰⁵ Schopnost vidět nás de facto připravuje o množství hmatových vjemů, tedy věcí, které v běžných situacích ani nevnímáme a neklademe na ně důraz (například když pouhým vánkem zjistíme, kde jsou dveře, hřejivým pocitem na tváři odkud na nás svítí sluníčko). Rousseau by raději u svého chovance Emila viděl oči na jeho koncích prstů, „*než v krámě svíčkařově*“¹⁰⁶. Přesto že Rousseau žil v době, kdy již byli lidé díky vědeckému pokroku navyklí na umělé světlo, Rousseau na ně spoléhat nechtěl. Přirozeným světlem je světlo denní, které nám je dáno přírodou, proč tedy do dokonalé přírody zasahovat světlem umělým, nepřirozeným? Je nutné naučit se „vidět“ i v noci (pomocí hmatu a dalších smyslů) a nenechat tak zrak ve tmě spát. V člověku vyvolává tma strach, nejistotu, kterou se snaží ovládnout světlem. Rousseau navrhuje se s tmou seznámit a věc neznámou a nejistou tak přetvořit v obvyklost, která v nás již nebude vyvolávat pocity strachu. Ten se vytratí, když se obraznost, neznámost a neurčitost změní ve zvyk díky opakovaným a častým navštěvováním tmavých prostor, protože ve chvíli, kdy každodenně vidáme nějakou věc, nevyvolává v nás styk s ní obraznost, ale pouhou paměť, co je také smysl zásady „*ab assuetis non fit passio*“, tedy že zvyk se nikdy nestane vášní, protože naše vášně se rozněcují výhradně onou obrazností.¹⁰⁷

Zrak považuje Rousseau pro jeho opomíjení spousty detailů za nejméně spolehlivý. Sahá nejvíce do dálky a „*protože předchází všem ostatním smyslům, má činnost příliš hbitou a obsáhlou, než aby mohl býti od nich opravován*“¹⁰⁸. Zrak je zcela vázán na jednotlivé subjekty zvlášť a je závislý na úhlu pohledu. Na jeden a tentýž předmět může být nazíráno několika klamnými způsoby. Vzdálený předem se pouhým zrakem zdá být malý, pouze při bližším poznávání hmatem můžeme přesně určit jeho velikost. Pokud u

¹⁰⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 170.

¹⁰⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 170.

¹⁰⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 171.

¹⁰⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 178.

hmatu platilo, abychom se oprostili od ostatních smyslů, zrak toto smyslové znásobení vyžaduje pro kontrolu objektu. Správnou cestou ke smyslovému a tělesnému zdokonalování spatřuje Rousseau v kreslení. Vidí však úskalí v nápodobě, ke které jsou děti často vedeny svými učiteli, a nabádá, aby učitelem byla příroda a vzorem skutečné předměty. Není-li dítě ještě schopno nakreslit předmět v jeho skutečné podobě, nevadí, jeho vychovatel však musí respektovat přirozené schopnosti dítěte a předmět kreslit stejně jako jeho chovanec. Nevytvářet tedy atmosféru soupeření (konkurence).¹⁰⁹

Dalším ze smyslů je sluch, který by se dle Rousseaua dal připodobnit k hmatu, protože je nezbytné jej opět tříbit ve tmě, tedy ve chvíli, kdy se orientace snižuje. Pohne-li se něco v naší blízkosti, uši to zaregistrují. K sluchu Rousseau přiřazuje orgán, který tomuto smyslu přísluší, a to řeč. Ta slouží k vyjádření myšlenek a jedná se o privilegium lidstva. Rousseau rozlišuje tři typy hlasu: mluvící, zpívající a patetický. Tyto tři druhy hlasu dítě neumí spojit do dokonalé hudby, jeho přirozeným projevem je pláč a křik. Je nutné učit dítě mluvit jednoduše, jasně, dohlížet na správnou a zřetelnou artikulaci bez jakékoli afektace, „*vyslovovati, řídit se akcentem gramatickým a prosodií, vždy mluvit hlasitě, aby mohl býti slyšen, ne však hlasitěji než potřeba*“¹¹⁰. Slovní zásoba by měla odpovídat obzorům již poznaného a nepřesahovat jej, protože věc dítětem nepoznaná je pro jeho rozum nepotřebná a naopak spíše matoucí.

Za nejpřirozenější smysl označuje Rousseau chuť, protože právě příroda nám poskytuje potraviny. Ty, které jednotlivci nejvíce chutnají, jsou pro něj dle Rousseaua také přirozeně nejzdravější. Je ovšem nutné dodat, že u divocha a civilizovaného člověka se chutě značně liší. Divochovi, jenž je vychováván výhradně přírodou, jsou nejmilejší věci obyčejné, jednoduché. Naopak člověk nepřirozený ztratil svoji primární chuť, která je nahrazena nepřirozenou vášní, kterou je labužnictví. To Rousseau označuje za chybu těch duší, které nemají žádnou podstatu.¹¹¹ Takový člověk žije, aby jedl, nejl, aby žil. Z toho důvodu Rousseau upozorňuje, že dětem by měla být dávána strava jednoduchá, která odpovídá jejich přirozené potřebě, ale zároveň také různorodá, aby bylo schopno přežít i na jiném místě.

¹⁰⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 182.

¹¹⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 189.

¹¹¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 193.

Jak jsem již zmínil, hmat je Rousseauem označen za pomocníka zraku a stejně tak by měla být chuť nápomocna čichu. Čich totiž velmi často odvádí naše soudy jiným směrem, více dráždí obraznost než smysly. Dále také vyslovuje ideu, že lidé svým způsobem života determinují způsob svého vnímání čichem. Například lidé úspěchání cítí velmi málo ze široké škály vůní a děti v prvních letech svého života čich sice mají, ale je otupělý (protože nemají ještě představy, které by rozdmýchaly vášně, proto z pachu nemají žádné pocity, pozitivní ani negativní).¹¹²

Pokud správně spojíme a užíváme těchto pět smyslů, vzděláváme tím smysl šestý: „nazvaný smyslem povšechným (*sensus communis*)“¹¹³, který ukazuje něco přirozeného na principu řádného poznání ostatními smysly a vytváří tak v mozku ideje. Pokud je dítě vychováno správným smyslovým vnímáním, má rozum smyslový (dětský). Takový rozum je pak schopný vytvářet jednoduché ideje pomocí již získaných smyslových vjemů. Dítě, které je obdařeno rozumem smyslovým, je způsobilé pokračovat v cestě šestého smyslu, a je dítětem ideálním. Přirozeně poznávat pomocí smyslů dítěti umožňuje správná tělesná výchova a takovéto přirozené smysly dají skrze dětský rozum možnost zrodu dokonalého dítěte. Po rozumu smyslovém přichází rozum intelektuální (mužný), který je již schopen skládat ideje jednoduché v ideje složené.

4.5 Jean-Jacques Rousseau o mravní výchově

Rousseau se zabývá také výchovou mravní. Každé dítě se dříve či později setká s nespravedlností. Sám Rousseau ve „Vyznání“ líčí okolnosti, během kterých se poprvé setkal s křivdou a důsledky se mu promítly i do budoucnosti. Našimi prvními přirozenými povinnostmi jsou sebezachování a uspokojení základních přirozených potřeb. První pocity o spravedlnosti se nám tak nedostává ze spravedlnosti, kterou jsme povinni jiným, ale ze spravedlnosti, kterou jsou jiní povinni nám.¹¹⁴ K jednotlivým elementům morálky je tedy zapotřebí druhého člověka. Pocit spravedlnosti divoch nepocit'oval, protože nebyl ve společnosti, která by mu ji dávala, z čehož Rousseau vyvodil mravní zásadu, kterou patrně jako jedinou lze uplatnit v životě, a to princip vyhýbání se situacím, v nichž se naše

¹¹² VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-131.

¹¹³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 199.

¹¹⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 126.

povinnosti střetávají s našimi zájmy, tedy okolnostem, v nichž by nám mohlo prospívat něco, co druhému škodí. „*Jsem si totiž jist, že v takových situacích, ať v nich jednáme jakkoli poctivě, dříve či později ochabneme, aniž si toho všimneme, a stáváme se ve skutečnosti nespravedlivými a zlými, i když jsme v nitru nepřestali být spravedlivými a dobrými.*“¹¹⁵ Je potřeba vštípit dítěti původ vlastnictví, jenž nespočívá ve vlastnictví hraček nebo oblečení, jež mu bylo dáno, ale v umožnění vzniku nějaké příčiny k tomu, aby předmětná věc mohla být přirozeně a logicky jeho. Jako příklad uvádí pěstování bobů: Emil si přivlastnil půdu, na které zasadil boby a staral se, aby vyrostly. Úkolem vychovatele poté bylo připomenout mu, kolik času na to vynaložil, kolik práce, starostí a úsilí jej to stálo, aby na této zemi mohla být nebo vzniknout nějaká věc, která je částí jeho samého a může ji vyhlásit za svoji.¹¹⁶ Druhý den však byly boby někým vytrhány a Emil se tak poprvé setkává s nespravedlností a křivdou. Tyto boby vytrhal zahradník, jenž měl v té samé půdě zasazena semena dýně, která mu již díky Emilovým bobům nevyrostou. Rousseau zde popisuje nespravedlnost na obou stranách, která byla následně napravena smlouvou, spravedlivou pro obě strany. Říká tím, že je nutné dítěti vštípit zásadu: já nebudu křivdit tobě, ale očekávám spravedlnost i z tvé strany (co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim).¹¹⁷

Rousseau dále hovoří o sebezachování, tedy povinnosti vůči sobě samému. Sebezachování je uskutečňováno díky přirozené vášni, kterou je sebeláska. Jednotlivé vášně vycházejí z přirozenosti člověka, což však neznamená, že všechny vášně jsou přirozené. Rousseau říká, že jeho vášně mu daly život, ale také ho zabily (nicotnost a nejdětinštější věci na světě).¹¹⁸ Paradoxem vášní je, že stojí u našeho zrodu a jsou neustále po boku naší existence, ale zároveň nás stahují do propasti nesvobody. Dětským prvním pocitem je sebeláska, po které ihned přichází cit druhý a to láska k blízkým lidem, kteří se o dítě starají. Tato náklonnost je přirozená, avšak se zvyšujícími se potřebami přerůstá v žárlivost, panovačnost a dítě začíná vyžadovat přednost, tedy aby ostatní zapudili v jeho prospěch svoji sebelásku a dali tím přednost jemu před sebou samým. Rousseau také ukazuje rozdíl mezi sebeláskou a samoláskou. Sebeláska si všímá pouze sebe sama a je

¹¹⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 60.

¹¹⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 127.

¹¹⁷ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-131.

¹¹⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 191.

spokojená ve chvíli, kdy je vyhověno jejím skutečným potřebám. Kdežto samoláska, která porovnává, není spokojená nikdy a vlastně ani nemůže být, protože city, které dávají přednost nám samým před ostatními, vyžadují zároveň, aby ostatní také dávali přednost naší osobě před nimi samými.¹¹⁹ Dítě je potřeba vést k tomu, aby mělo málo potřeb a neporovnávalo se s druhým, protože jedině tak může být dobrým člověkem.¹²⁰

Smlouvy a povinnosti dávají vznik lžím, protože jakmile máme nějaký zájem slibovat, může toto zapříčinit, že původní slib zrušíme, „*jakmile můžeme činiti, čeho činiti nemáme, chceme ukrýti, co jsme neměli učiniti*“¹²¹. A prostředkem k takovému porušování jsou lži, které jsou sami o sobě nemorální. Rousseau stanovuje dva typy lhaní, a to lež směřující do budoucnosti, tedy účelnou, a lež vracející se zpět do minulosti, tedy věcnou. Věcné lži jsou zapíráním skutečnosti, která se udála a tato lež není dětem přirozená, spíš se projevuje jako následek poslušnosti, která směřuje ke lhaní. Dítě se soustředí na přítomnou hrozbu trestu, proto raději lže. Pokud je však dítě vychováno dle Rousseauových zásad, opakovaně lhát by nemělo, protože tyto zásady říkají, že dětem by se nikdy neměly ukládat tresty, ale pouze jim ukázat přirozený důsledek jejich nemorálního a špatného chování. Přirozeným následkem lži by tedy byla následná nedůvěra k dítěti, což by mělo být tím pravým a přirozeným trestem pro chovance. Zároveň Rousseau dodává, že dítě, které jsme nenaučili snášet tresty (ne přirozené následky), nebude přirozeně lhát, protože k tomu nebude mít důvody.¹²² Lhaní účelné, tedy to směřující do budoucnosti, je dítěti ještě méně přirozené, protože sliby, že něco učiním nebo naopak neučiním, jsou aktem jakési smlouvy, která přesahuje přirozený stav, a omezuje svobodu.¹²³ Dle Rousseaua není dítě schopno se orientovat do budoucnosti, neuvědomuje si, že něco nebude moci splnit, protože mu to bude činit přítěž. Ve chvíli, kdy slibuje, chce slib splnit. Dítě nedokáže slibovat, i když ví, že to nemůže dodržet. Dobrý vychovatel, který si přeje, aby jeho chovanec byl především dobrý (více než moudrý), nežádá od dítěte pravdu a ani žádné sliby. Pravdu nežádáme ze strachu, že by ji mohlo zneužít a slib proto, že by dítě mohlo přijít v pokušení slibu nedostát.¹²⁴ Pokud dítě lže, je to chyba vychovatele, který si své

¹¹⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 272.

¹²⁰ Kolektiv autorů. *Dějiny filosofie II. Filosofie XV. – XVIII. století*. Praha: Svoboda, 1952, s. 359-360.

¹²¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 130.

¹²² VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-131.

¹²³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 131.

¹²⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 132.

postavení nad dítětem upevňuje tím, že vyžaduje pravidla a principy, aniž by dítěti vysvětlil jejich důvod. Děti bychom neměli učit pravdomluvnosti, protože by to bylo to samé, jaké je učit lhát. Nejlepším východiskem pro jeho přirozené mravní jednání je nechat jej přirozenému chování.¹²⁵

Dítě by mělo být poučeno o rovnosti lidí a vedeno k lásce k člověku. Lidé se rodí jako sobě si rovní. Přirozená nerovnost sice existuje, ale jelikož je dána přírodou, není dle Rousseaua relevantní se jí zaobírat. Dítě by si zároveň mělo být vědomo faktu, že ač jsme si od přírody rovni, ve stavu společenském je tato rovnost potlačována. V tehdejší době bylo dítě vychovááno spíše pozorováním sebe sama, ale Rousseau nabádá k pozorování druhých. Ať dítě ví, že člověk je od přírody dobrý, ať to cítí a svého bližního posuzuje podle sebe samého, ale zároveň by mělo vidět, že společnost člověka kazí a činí ho zlým.¹²⁶ Ať vidí, že lidé nosí téměř totožné „škrabošky“, ale také že skutečné obličejy jsou mnohem krásnější, než tyto „škrabošky“, které je skrývají.¹²⁷ Rousseau nabádá k úctě k jednotlivcům a zároveň k opovržení celou společností. Škraboška představující společnost má být eliminována. Dítěti by zároveň měla být vštípená úcta a láska k lidskému pokolení a sebeláska se tak změnila v ctnost. „*Pak se citu oddáme jen potud, pokud se to srovnává se spravedlností, protože ze všech ctností spravedlnost nejvíce přispívá k společnému dobru lidskému.*“¹²⁸ Láska k lidstvu se tak stává láskou ke spravedlnosti, protože člověk miluje lidi, kteří mu jsou rovni a zejména ty, jež mu jsou co nejvíce podobní, protože bude cítit, že je dobrým, a protože tuto podobnost hodnotí dle harmonie libostí týkajících se mravnosti. Ve všem, co se vztahuje k ideálnímu a dobrému charakteru, mu bude příjemně a najde v něm oblibu.¹²⁹ Dobře vychovaný člověk se dle Rousseaua vždy bude chovat mravně, protože pokud je dobrý uvnitř, tato добрota se přirozeně bude projevovat i navenek. Přiznává však také, že dítě vychováno dle jeho zásad nikdy nebude jako ostatní lidé. Jeho jinakost však nebude na obtíž. Stane se

¹²⁵ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 16-131.

¹²⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz: výbor z pedagogického díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, s. 110.

¹²⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 301.

¹²⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 321.

¹²⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 428.

oblíbeným pro své chování a společnost si též časem zvykne, že je takto vychován a jiný nebude.¹³⁰

Ze samotného přístupu k dítěti vychází nenásilně a přirozeně jeho mravní chování. Dítě, které nebylo od svého narození vedeno „negativní výchovou“, nebude mít připravenou půdu pro mravní jednání: „*dětství není nebo nemá býti nic jiného než hra a veselá zábava*“¹³¹.

¹³⁰ VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 126-131.

¹³¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil čili o výchování*. Přerov: Bayer, 1907, s. 193.

ZÁVĚR

Jean-Jacques Rousseau přišel ve své době s velmi revolučními a na tu dobu poměrně odvážnými a kontroverzními myšlenkami a názory. Není tedy divu, že ve společnosti vzbudil velké vlny emocí a odsuzujících reakcí. Ve všech svých dílech si však stojí za svým názorem, od kterého se po celý svůj život nijak významně neodchýlil, a to že společnost, věda a umění stojí za zkažeností člověka. Volá po návratu k přírodě a přirozenosti, se kterou se každý člověk rodí, ale velmi brzy se od ní odvrací, a to právě pod vlivem civilizované společnosti. Z jeho děl „Emil čili o výchování“, autobiografie „Vyznání“ i z „Rozprav“ je cítit jakýsi protest vůči společnosti. V „Emilovi“ se snaží vytyčit vychovatelům, učitelům, ale i rodičům směr, jakým se k přirozenému stavu dostat přirozenou cestou. Dítě by od dětství mělo poslouchat svoji přirozenost a pěstovat ji po celý život. Ve „Vyznání“ jde proti společenským poměrům a ukazuje na svojí osobě, jak on sám jakožto součást společenského celku je zkažený vlivem okolí. Ve své době je kvůli svým kritikám pronásledován, dnešní odborná veřejnost však jeho myšlenky oceňuje, a to zvláště „Vyznání“. Otakar Novák v překladu „Vyznání“ píše o Rousseauovi: *„Dnes jsou Rousseauova Vyznání jeho nejčtenějším dílem. Nikoli pro záměry, které s nimi autor měl. Avšak ze všeho nejvíc si nás Rousseau ve Vyznáních podmaňuje kouzelnou evokací let svého dětství a mládí a těch dojmů a chvil, jež byly oázami štěstí a blaha v jeho životě.“*¹³²

Rousseau ve svých bádáních o ideální výchově k dítěti přistupuje jako k osobnosti, která by mohla být právě tím jedincem, který by dokázal změnit stávající stav. Dítě považuje za rovného dospělému, proto je třeba respektovat jeho potřeby a svobodu, která mu byla dána přírodou, a kterou disponuje stejně jako ostatní lidé na světě. Na rozdíl od současných pedagogických přístupů však Rousseau nechává dítě dělat vše, co chce, pokud je k tomu způsobilý a stačí mu na to jeho vlastní schopnosti a síly. Rousseau navrhuje tzv. negativní výchovu, tedy výchovu respektující přirozený vývoj dítěte. Ta by měla být užívána především od dvanáctého roku dítěte. Jedná se v podstatě o pravý opak tehdejší běžné výchovy, která od útlého věku učí děti věci, na které ještě nejsou samy připravené.

Jako idealista se Rousseau představil ve svém díle „Emil čili o výchování“. Nejenže je Emil ideálním chovancem a jeho vychovatel je ideálem samotným, ale celý jeho přístup

¹³² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 13.

stojí na vymyšlených ideálních východiscích. Nezabývá se zde dětmi, které nespolupracují, neposlouchají a chovají se proti předložené přirozenosti. A obdobné to je také s morální výchovou.

Rousseau svoji kritiku pojal jako určité srovnání s původní lidskou přirozeností. Příroda člověka vybavila základními nástroji a instinkty, které ho učinily v jeho snaze o přežití a blahobytný život na druhých nezávislým, a proto pánem sebe sama. Právě tento stav a z něj pramenící první zásady lidského jednání se mu staly východiskem překonání neblahého společenského stavu. Za hlavní příčinu postupného růstu lidské zkaženosti a nemravnosti považoval přílišnou závislost na druhých a jejich mínění. Právě ta mu odebrala svobodu a volnost jeho bytí. Jelikož se člověk nemohl svého intelektuálního, duchovního ani materiálního vývoje vzdát, jedinou možnost nápravy Rousseau viděl v určité fúzi původních principů bytí s těmito získanými dovednostmi a schopnostmi, tedy ve spojení přirozenosti a rozumu.

V podstatě celou Rousseauovým dílem se line myšlenka přirozenosti člověka. On však předpokládá, že tento ideál je od přírody uložen v každém z nás, že lidé se v tomto stavu nacházeli a v něm také byli šťastni. Pro Rousseaua je přirozeností všechno, co pochází z přírody a je původní.¹³³

V „Emilovi“ se Rousseau pokusil smířit lidskou přirozenost, tedy individuální bytí, s životem ve společnosti pomocí promyšlené výchovy jednotlivce tak, aby měl silný základ sám v sobě a nepodleh nástrahám kolektivu. Svým pojetím společnosti jako něčeho nepřirozeného ve své době značně vybočoval. Mezi osvícenci byl velmi kontroverzní postavou a jeho díla měla vždy velký účinek. Ať psal o politice, o náboženství či o výchově, jeho díla vždy vzbudila velký ohlas (rozhořčení u autorit i nadšení u prostého lidu).

¹³³ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 488.

SEZNAM LITERATURY:

- BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 463. ISBN 8071820644.
- CACH, J.; KYRÁŠEK J. J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz – Výbor z pedagogického díla. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967. ISBN neuvedeno
- CIPRO, Miroslav. *Prameny výchovy II. Encyklopedický soubor statí o předních pedagogických myslitelích a reformátorech*. Praha: Cipro Miroslav, 1991. ISBN nemá.
- HRONCOVÁ, J., EMMEROVÁ, I., KRAUS, B. a kol. K dějinám sociální pedagogiky v Evropě. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2008. ISBN neuvedeno
- Kolektiv autorů. *Dějiny filosofie. II, Filosofie XV. – XVIII. století*. Praha: Svoboda, 1952, s. 518. ISBN nemá.
- LOCKE, John. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 229. Z dějin pedagogiky, sv. 24.
- MÁCHA, Karel. *Jean-Jacques Rousseau*. Brno: Petrov, 1992, s. 119. ISBN 80-85247-33-X.
- ROLLAND, Romain. *Nesmrtelné stránky J. J. Rousseaua, jak je vybral Romain Rolland*. Praha: F. Borový, 1948, s. 159. ISBN nemá.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 379. ISBN 80-7298-109-9.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil, čili, O vychování*. Přerov: Fr. Bayer, 1907, s. 454. ISBN nemá.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *J. J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz: výbor z pedagogického díla*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967, s. 158. ISBN nemá.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Júlia, alebo, Nová Heloisa*. Bratislava: Tatran, 1982, s. 712. ISBN nemá.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989, s. 292. ISBN nemá.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Sny samotářského chodce*. Praha: K+D Svoboda, 2002. ISBN 80-903-140-0-7..
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978, s. 544. ISBN nemá.

- SÝKORA, Oldřich. *J. J. Rousseau a jeho Nová Heloisa*. Praha: Josef Pelcl, 1912. ISBN nemá.
- VESELÝ, Jindřich. *Studie z francouzského osvícenství*. Praha: Karolinum, 2003, s. 161. ISBN 80-246-0441-8.